

A decorative border of palm trees surrounds the text. The border consists of a top row of 14 palm trees, a bottom row of 14 palm trees, and two vertical columns of 14 palm trees each on the left and right sides.

תנובות שדה

גיליון מס' 83
ניסן – אייר תשס"ט

מחיר מנוי שנתי – 54 ₪

בהוצאת
המכון למצוות התלויות בארץ
בנשיאות מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א
בית עוזיאל

כתובת:

מערכת תנובות שדה
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.נ. שמשון מיקוד 99794

טלפון: 08-9214829 08-9216829 פקס: 08-9207911

דוא"ל:

macon1@bezeqint.net

המערכת:

הרב שניאור ז. רווח, הרב אליהו ראש, הרב יוסף מאיר שטורן

עורך:

הרב יוסף מאיר שטורן - Imeir2@neto.bezeqint.net

המעוניינים להכניס מאמרים או תשובות לחוברת, מעבר לשני
עמודים, מתבקשים לשלוח ע"ג תקליטור

החברת יו"ל בסיוע:

משרד המדע - מינהל התרבות
המועצה האיזורית גזר

© כל הזכויות שמורות

תוכן העניינים:

- ה מאמר מערכת: היום אתם יוצאים בחודש האביב
- ז מידע הלכתי: הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- ח דיני ספירת העומר: מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א הרב הראשי לישראל
- יז הגדרת "אילן" ו"פרי האדמה" לעניין ברכות הנהנין: הרה"ג רבי דוד יוסף שליט"א רבה של הר נוף וראש ביהמ"ד יחוה דעת
- כד דין ברכת האילנות באילנות מורכבים ובאילנות ערלה: הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- לג דין פורס מפה ומקדש: הרה"ג רבי אליהו ראש חוקר תורני ראשי ומנהל תחום פסיקה הלכתית של המכון
- לו המשך בירור דין ערלה בעצים הנטועים לנוי: הרב יוסף צברי שליט"א מח"ס "ויען יוסף"
- מג מדורים: מדור שו"ת – שאלות שנשאלו בבית ההוראה שע"י המכון למצוות
- מה אקטואליה – על מצב משק המים בישראל והשלכותיו על החקלאים

בס"ד

- מאמר מערכת -

היום אתם יוצאים בחודש האביב...

(שמות יג ד)

חודש ניסן נקרא "חודש האביב", ועניינו מלשון בכור, שבחודש זה התבואה מבכרת ומבשילה. בחודש זה מתמלאים החקלאים שמחה על עמל כפיהם שזרעו בדמעה, המבצבץ ועולה בשדות, ומתמלאים הם בתפילה והודיה להקב"ה על החסד אשר עשה עימם.

השנה, לצערנו מצב הגשמים נותן את אותותיו על כל ענפי החקלאות. אמנם בחודש האחרון השתפר מעט המצב, ויש להתפלל ולקוות לעוד גשמים שיבואו בשלהי החורף. בגיליון זה ייחדנו כתבה מיוחדת על מצב הגשמים בארץ והשלכותיו על ענף החקלאות ועל החקלאים.

היום אתם יוצאים בחדש האביב...

"וכי" לא היו יודעין באיזה חדש, אלא כך אמר להם, ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת, לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח ז) מוציא אסירים בכושרות, חדש שהוא כשר לצאת" (רש"י שם).

ולמדנו מזה מילתא גבירתא באמונה. כשלאדם מאמין קורים דברים גדולים ודרמטיים, הן לטב והן למוטב, הוא מודע לכך שהכל משמים והעולם מנוהל ע"י הקב"ה, ומודה על חסדיו הגדולים כשהצלחה מאירה לו פנים, ולחילופין, מצדיק עליו את הדין, כשמתרגשות עליו בעיות ותקלות. אבל ביום יום, בדברים הקטנים, אנו לא תמיד זוכרים את הקב"ה בכל צעד ושעל. כמו אם אדם יצא בבקר מביתו ונסע באוטובוס והגיע ליעדו כמתוכנן וללא אירועים מיוחדים, לא תמיד הוא זוכר לברך ולהודות לקב"ה שהנסיעה היתה כמתוכנן וללא תקלות בלתי צפויות. לחילופין, גם כשקורות תקלות קטנות, כמו אם היה חפץ חשוד והוא התעכב בדרכו כרבע שעה, או ששכח לקנות דבר מה בחנות בדרכו לביתו, לא תמיד האדם מפשפש במעשיו ועושה "חשבון נפש", מדוע זה קרה לי וכו'.

אכן, ביציאת מצרים, רואים אנו שלמרות ההצלה והישועה הגדולה ביציאה אחרת אחרי 210 שנות עבדות נוראה, הקב"ה מייחד מקום גם ל"פרטים

הקטנים" והפחות חשובים, שיצאו במזג אויר נעים וכו'. דבר זה מלמד אותנו שהכל גזירה מאיתנו ית', בין הדברים הגדולים ובין הדברים הקטנים כמו תנאי מזג האויר וכו', והכל בחשבון מדוקדק.

היום אתם יוצאים בחודש האביב...

אביב מלשון ביכור ובישול התבואה... ורמז יש בכך גם על עם ישראל, שיציאת מצרים מהוה עבורו את ביכורו ובישולו להיות לעם ה', וכדכתיב (דברים ד כ) וְאַתֶּם לֶקַח ה' וְיוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרָזִל מִמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כִּיּוֹם הַזֶּה.

אם נתבונן, הרי שהעניין של שיעבוד וגאולת מצרים מתחיל בהבטחת ה' לאברהם, במענה לשאלתו במה אדע כי אירשנה (בראשית פרק טו) וע"ז עונה לו הקב"ה בברית בין הבתרים, יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֹבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל וְכו' – ונשאלת השאלה, מה תשובה היא זו לשאלה במה אדע כי אירשנה. וראיתי שמבארים דבר זה, שחששו של אברהם אבינו היה פן יכלו בחטאייהם. ועל זה, "את הציפור לא בתר" לרמז שכל האומות יכלו ועם ישראל לא יכלו. ומבואר במפרשים, שלגבי כל האומות הקב"ה נותן להם להגדיש את סאתם ואח"כ מאבדים את זכות קיומם, אבל עם ישראל נמצא תמיד בהשגחה מיוחדת, שהאומות מצרים אותו ורודפים ומשעבדים אותו בגלל חטאיו ולעולם לא יגדיש סאתו. ובעניין זה מבואר יסוד שיעבוד מצרים, שאחרי שעם ישראל היה משועבד בעבודת פרך ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים, הקב"ה פדה אותם מהיות עבדים למצרים שיהיו עבדי ה', ונמצא שכל ההצדקה לפדיונם משיעבוד מצרים הינה היותם עבדי השי"ת, ולכן בזמן שאין עושין רצונו של מקום אין הצדקה שימשיכו במהלך חייהם הרגיל כבני חורין כשאר האומות וכו', וממילא האומות באות ומשתעבדות בהן וממילא מובטח להם שלא יגדישו סאתם ולא יכלו לעולם. וזהו העניין מה שאנו אומרים בהגדה, שאילו לא הוציא אותנו הקב"ה ממצרים הרי שאנו ובנינו ובני בנינו היינו משועבדים לפרעה במצרים... – כלומר, אין לנו זכות קיום כבני חורין אם איננו שומעים בקול השי"ת.

יה"ר שנזכה ויעביר הקב"ה את עול שיעבוד מלכויות מעלינו, ונזכה לגאולה שלמה, בבניין ביהמ"ק במהרה בימנו ונזכה לאכול השנה מן הזבחים ומן הפסחים, אמן.

מידע הלכתי

ביעור פירות שביעית:

א. ברשימה שבלוח הזמנים שה"ל ע"י המכון אודות הזמנים השונים, נכתב בטעות כי זמן הביעור באגוזי פקאן, הוא באדר תש"ע. ונפלה טעות כי הזמן הוא אדר תשס"ט.

ב. ב"ה רבים מעמך ישראל קנו בתחנות חלוקה יין הקדוש בקדושת שביעית שחולק ע"י המסגרות השונות של אוצרות בתי הדין השונים. ויש לזכור כי זמן הביעור של היין הוא בערב פסח. על כן כל מי שברשותו יין של "אוצר בית דין" יוציא את כל היין שברשותו בערב פסח לרשות הרבים ויאמר לפני שלשה [אפילו אם הם מאוהביו שלא יקחו לאחר ההפקר, ולכתחילה יכול לבחור ג כאלה]: "אחינו בית ישראל, כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול". ואחר שהפקיר לכל, יכול לחזור ולזכות בפירות ולהכניסם לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שיכלו.

ג. שלשת האנשים שהוא מפקיר בפניהם, כאמור לעיל יכולים להיות אף אוהביו שידעו שהם לא יזכו ההפקר. והטעם שהצריכו להפקיר בפני שלשה כדי שיהיה אחד זוכה ושנים מעידים, ולכן השנים שמעידים צריכים להיות גדולים ואינם קרובי משפחה הפסולים לעדות, והאחד שזוכה, יכול להיות אף אם הוא קרוב משפחה.

ד. תוצרת הקדושה בקדושת שביעית ונמצאת עדיין במחסני אוצר בית הדין [כגון בתחנות החלוקה, או ביקבים וכיו"ב] אינה חייבת בביעור [כיון שכל מה שברשות בית הדין ושליחיו נחשבים כמופקרים ומבוערים], והרוכש מתחנות החלוקה לאחר זמן הביעור איננו חייב יותר לבער.

חרקים במזון:

א. כבר פורסם רבות אודות החרקים בתות שדה. אולם כיון שראיתי שיש מי שהרחיק לכת בהוראות, על כן אני אפרט שוב את הבעיה הקיימת ואת הפתרון המוצע. תות שדה משטחים שאינם מטופלים כדבעי בעיית החרקים שם גבוהה מאד. מאידך בשדות מטופלים, ובד"כ שטחים שבבעלות יהודים הם מטופלים כדבעי. למרות הריסוסים המרובים נותרים חרקים שלעיתים צבעם אדום כצבע התות, ולעיתים נמצאים על הפרי, או תחת הפרח, ולעיתים אף בכיסים של הטבעיים הקיימים על התות. על הדרך הנכונה לנקיון הוא: חיתוך פרח הפרי עם מעט מהבשר. לחצות את התות לשניים. השרייה של התות במי אמה או סטרילי למשך כשתי דקות – כאשר בזמן ההשרייה לערבב את המי סבון יחד עם התותים במים. לאחר מיכן להוציא כל פרי מהמי סבון ובעזרת מברשת רכה להעביר על כל התות תחת ברז מים שוטפים. ודי בזה.

ב. באחרונה נפסלו מספר בריכות של דג בורי וקרפיון על ריבוי טפילי ארגולוס ולרניע, ואני שוב חוזר ומזכיר לרכוש את הדגים רק מחנויות שיש להם השגחה מיוחדת לענין תולעים. ולא להסתפק בתעודת כשרות רגילה.

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון והרב הראשי לישראל

דיני ספירת העומר

א. יזהר מאד בספירת העומר כי סודותיה רמים ונשאים¹.

וכבר כ' רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות שימי העומר הם זמן קטנות וימי הדין וכו', ואשר ע"כ צריך להרבות בתפלה ולהפיל תחינה לפני המקום ב"ה, בטהרת הלב ובפרט באהבת חברים להיות נוחים זל"ז כמ"ש הכה"ח (תצ"ג אות ה') שכ"ז עושין זכר כדי להתרחק מהשנאה והקנאה והתאוה והגאווה והכבוד ולקנות מדת האהבה והענוה והשלום ולכן כ' בשעה"כ להזהיר מאד בענין אהבת חברים העוסקים בתורה ביחד יע"ש, עכ"ל.

ומרן החיד"א תיקן תפילות מיוחדות לאומרם בגמר כל שבוע ושבוע של ימי העומר אחר הספירה ואנא בכח ומזמור אלקים יחננו, הלא הם בספרו הקדוש כף אחת (עמוד פ"ג אות כ') קחנו משם. ועד אחרון הגדיל הוא הגאון רח"ח הטוב ז"ל בלשון חכמים (עמוד רט"ז והלאה) יע"ש שתקן הושענות מיוחדות לכל יום ויום מימי הספירה כדי להרבות בתחנונים ובפרט בעת הספירה, וכ' שם בריש דבריו, שיש להרבות בהם בטבילה למתק הדינים במי החסד, ויזהר בהם מאד מהכעס וקטטה ומחלוקת בבית ובחוץ ויראה אותות אהבה וריעות הן לבני ביתו הן לאנשים אחרים וכו' עכ"ל.

ועיין עוד מ"ש בזה בספר הנחמד שאר ירקות (פירוש על ההגדה). להרה"ג רבי דוד סבאג ז"ל (בדף ט"ו ע"ב). ואציין כאן סגולה נפלאה שכתובה שם ונהגו בה בארץ מרוקו וגם בא"י ממשיכים מנהגם הטוב הזה, וז"ל שם: סגולה וסוד גדול בלילה א' של ספירת העומר יקח בידו מעט מלח ויקרא עליו, שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי וגו', שיר המעלות לדוד ה' לא גבה לבי וגו' שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים וגו', ואח"כ יאמר תפלה זו, יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו בזכות ספירת העומר אשר ציותינו בתורתך ובזכות שמותיך הקדושים והטהורים מהמזמורים שקרינו לפניך היוצאים מר"ת וס"ת ובזכות אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב שיהיה זה המלח לי לשמי פב"פ (או לשם מי שירצה) ולכל מי שישא המלח הזה עליו יהיה לו למגן וצנה מדבר וממגפה ומעין הרע ומכל דבר רע ומחולאים רעים אכ"ר.

ואח"כ יתן המלח בידו ויספור, וכן יעשה כל ימי הספירה. ויזהר שלא ישם המלח על הארץ ושיהיה בידו בשעת הברכה, ואח"כ יהיה זה מסוגל לעין הרע ויועיל כמו קמיע מומחה ופקיע מספר כת"י, ועיין בספר דבק מא י' ט"ז, עכ"ל.

¹ מרן החיד"א מורה באצבע סימן ז' אות רט"ז.

וטוב לאמר בכל יום לפני הספירה ליקבה"ו הנדפס בתפלת החדש ובית עובד ומובא גם בכף החיים (סופר) (סי' תפ"ט אות ז'), וכתב שהוא מסידור הרש"ש ז"ל ונוהגין לאומרו חסידי בית א-ל-כיע"ש, או ליקבה"ו שתיקן הגר"ח ז"ל והוא בלשון חכמים שם, ומודפס בסידור תפלת ישרים הגדול, וא' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

ב. בליל שני אחר תפילת ערבית מתחילים לספור העומר, ואם שכח לספור בתחילת הלילה הולך וסופר כל הלילה², ומשמע דטוב לספור בתחילת הלילה, ובפרט בליל ט"ז בניסן דאם ישהה בתוך הלילה לא יהיו תמימות³. ומרן החיד"א במורה אצבע⁴ כ' וישתדל לספור לפחות קרוב לחצי שעה מהלילה.

עו"כ במחב"ר (אות ב') בשם הנה"ש שאם יאחרנה גורם לתת אחיזה לחיצונים (כה"ח שם אות ו' וי"ב) וע"ש. ומזה יש ללמוד על חשיבות המצוה הזו, ובזוה"ק (פ' אמור דצ"ז ע"ב) אמרו: וכל בר נש דלא מני חושבנא דאינון שבע שבתות תמימות למזכי לדכיותא דא לא אקרי טהור, ולא בכללא דטהור הוא, ולא הוא כדאי למהוי ליה חולקא באורייתא עכ"ל, ומרן החיד"א (שם אות רי"ז) כ' יזדרז לעשות סימנים שלא ישכח לילה א' וכו' ולא יוכל עוד לספור בברכה ולמה יהיו על הברכות מהלילות שעברו לבטלה וביטול מ"ע עכ"ל. (ויש מקום לפלפל במ"ש ויהיו כל הברכות שעברו לבטלה ועוד חזון למועד אי"ה). ומ"מ הדין אמת שצרי זריזות גדולה שלא ישכח ויפסיד המצוה כתיקונה.

ג. נשים פטורות מהספירה דהוי מ"ע שהזמן גרמא⁵.

ואם רוצות לספור נחלקו האחרונים אם יכולות לברך או לאו, וכ' הכה"ח (אות ט') דלדין בלא"ה אין מברכים על מצות עשה שהז"ג, (וכמ"ש בסי' תקפ"ט ס"ו), וסיים דאם אפשר ישמעו מהאנשים ויתכוונו לצאת ואח"כ יספרו עכ"ל, ואולם המעיין בדברי הרב בשעה"כ נראה דאין לנשים לספור כלל את העומר, וכ"כ הגאון רב פעלים (ח"א בסוד ישרים סי' י"ב ד"ק ע"א ד"ה ועוד אני וכו') שכתב דבשאר מ"ע שהזמן גרמא אם מתנדבות לקיימן מקבלות ע"ז שכר כדין קטן וכו', אבל ציצית ותפילין וספירת העומר לא שייכי בנשים ואינן רשאות לקיימן בתורת נדבה וכו' כיע"ש. וזה דלא כמ"ש הרב כה"ח ז"ל, וי"ל קצת בדברי ג"ע הראש"ל נר"ו בקול סיני (עמוד 85 או' 6) שרמז ע"ד הר"פ הנז' וכתב שכ"כ הגר"א מאני ז"לח בזכרונות אליהו (מ"ע עומר אות ג') וסיים בזה"ל, וגם הכה"ח סי' תפ"ט

² מרן בסי' תפ"ט ס"א.

³ לבוש, כה"ח שם אות י"א.

⁴ סי' ז' או' רט"ז.

⁵ הרמב"ם פ"ז מהל' תמידים ומוספים הכ"ד) וכ"כ בזוה"ק (פ' תצוה דקפ"ג ע"א) ובשעה"כ (דפ"ה ע"ב).

סק"ט כ' שלנשי ספרד יש להורות וכו', וכאמור הגר"ח והגרא"מ ז"ל פליגי בזה על הכה"ח ז"ל, וכן עיקר].

ד. מצוה על כל אחד לספור לעצמו⁶, דכתיב וספרתם לכם, שתהא ספירה לכל אחד ואחד⁷.

ונחלקו הפוסקים אם יכול אדם לצאת י"ח כששומע ספירת העומר מחבירו והתכוין לצאת י"ח וגם חבירו כיוון להוציאו, ד' בה"ח והח"י בשם כמה פוסקים דלא יוצא, ולא אמרינן בזה שומע כעונה דרחמנא אמר וספרתם לכם וכו"ל, וכ"כ הלבוש דאפילו עונה אחריו אמן לא מהני וכ"כ החק יוסף אות ד', ומיהו המ"א והפר"ח וכ"נ מהברכ"י והער"ה דאפילו לכתחילה יכול לצאת ע"י שמיעה. והמאמ"ר כ' דבדיעבד יצא, וכ' הכה"ח (אות י"ג) דע"כ אם כיוון לש"ץ יחזור ויספור בלא ברכה, ומיהו לענין הברכה יכול לצאת בברכת חבירו לכו"ע (שע"ת אר"ו, מ"ב אר"ה' כה"ח שם). והכנה"ג כ' שנהגו שהקהל מברך תחילה ואח"כ הקהל, וכ"כ להיפ"ל (ח"ב אות ג') דבאזמיר קיימים שני המנהגים הנז', ואלו ואלו יש להם על מה שיסמכו, רק שיתנו דעתם שלא לצאת בברכת הש"ץ. וכ' הנתיבי עם ז"ל דהמנהג בירושלים שמברך הש"ץ בתחילה וסופר ואח"כ מברכים הקהל והסופרים. וכן ראיתי בברית כהונה (עמוד קל"ג אות י"ב) שכן המנהג פשוט ושכ"כ השער המפקד בקונטרס נהר פקוד שכן דעת הר' ישא ברכה ז"ל בתשובה, ושכן עיקר, וכן היה המנהג פשוט במרוקו וגם ברוב הקהילות בא"י [והוא מנהג טוב דמצוי שיש ששוכחים החשבון של אותו יום ולכתחילה בעינן שידע החשבון לפני הברכה וכדמשמע מדברי מרן בסעיף ה' שם, וע"ש בכה"ח אות ע"ד בשם האחרונים].

ה. צריך לספור מעומד ולברך תחילה⁸, ואם מנה ביושב יצא⁹ ואם ספר בלא ברכה יצא ואינו חוזר ומברך¹⁰ דאין ברכות מעכבות¹¹.

ו. סופר הימים והשבועות. כיצד, ביום הראשון אומר היום היום יום אחד וכו' עד שמגיע לז' ימים ויאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד וכו'

⁶ מרן בשו"ע שם.

⁷ מנחות ס"ה ע"ב.

⁸ מרן בשו"ע שם.

⁹ הרמב"ם ה' תמידים ומוספים דין כ"ג, וכ"כ המ"א וח"י וא"ר וחק יוסף ור"ז כה"ח אות ט"ז, ואע"ג דלמדו מהפסוק בקמה את תקרי בקמה אלא בקומה, כבר כ' הכסף משנה שם, בשם ר"י ג' גיאת דהוי אסמכתא.

¹⁰ הר"מ שם דין כ"ה.

¹¹ כס"מ שם כה"ח אות ט"ב.

וכו',¹². והטעם דכתיב תחל לספור שבעה שבועות וכתוב תספרו חמשים יום לכך סופרים שניהם¹³.

ואם ספר הימים לחוד ולא ספר השבועות נחלקו בזה הפוסקים (דעת הר"ש הלוי שצריך לחזור ולמנות בברכה, והכנה"ג חלק עליו וכתב דבדיעבד יצא, וכ"כ המ"א וה"י, והא"ר והפר"ח ס"ל דמ"מ בסוף כל שבוע ושבוע אם לא הזכיר השבועות צריך לחזור ולמנות ברכה), וכ' החק יוסף כיון דהיא פלוגתא דרבוותא יש לחזור ולספור בלי ברכה (וכ"כ ה"א ונה"ש ועוד) ואם לא נזכר בזה על הלילה שאחריו ימשיך למנות בברכה כמו מי שמסופק אם דילג יום אחד שמבואר בשו"ע ס"ח שיספור בשאר ימים בברכה, (נה"ש, כה"ח אות כ"ב).

ואם מנה שבועות לבד גם בזה נחלקו הפוסקים (כיעויין כה"ח שם אות כ"ג) והא"א כתב דראוי לחזור ולספור בלא ברכה בכל גונוי כ' סב"ל. (וכ"כ ר"ז וח"א כה"ח אות כ"ג).

ז. מי שמנה בר"ת שאמר היום ב' לעומר חוזר ומונה בלא ברכה¹⁴, ואם לא חזר מ"מ ממשיך לספור בימים הבאים בברכה.

יער"ש אות א' ור"ז כ' דבכל מקום שצריך לחזור ולספור בלא ברכה מחמת הספק ולא חזר וספר, יספור בשאר הלילות בברכה. וכ"כ המ"ב אות ל"ח, כה"ח אות כ"ד.

ח. אם אמר לחבירו ביום ל"ג בעומר, אל תאמר וידוי שהיום ל"ג בעומר חוזר וסופר בברכה שלא היתה כונתו לומר חשבון כלל¹⁵.

ומיהו אם כתב בביה"ש טר"ב לספירה של אותו לילה בכתב העלה הברכ"י (אות י"ד) דיחזור וימנה בברכה, (שע"ת או' ו') ואם כתב בביה"ש היום כו"כ לספירה גם בזה העלה הברכ"י דלא יצא והבי"ע או' י"ד כ' לדינא יחזור לספור בלא ברכה (כה"ח אות כ"ח).
היה קורא בשו"ע בליל ח' בעומר, וקרא שם "ואם היום שמיני אומר היום שמנה ימים לעומר שהם שבוע אחד ויום אחד" נחלקו בזה הפוסקים אם יצא "ח הספירה, והבי"ע סיים דלדינא יחזור לספור בלא ברכה. (כה"ח או' כ"ט).

ט. אם טעו ביום המעונן וברכו על הספירה חוזרים לספור משתחשך. והמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות¹⁶ וכשחוזר לספור חוזר ומברך ג"כ¹⁷.

¹² מרן בשו"ע שם.

¹³ לבוש, כה"ח אות כ"א.

¹⁴ הברכ"י אות ט' הביא מחלוקת בזה והעלה כן.

¹⁵ כה"ח או' ל'.

¹⁶ מרן בשו"ע שם ס"ב.

¹⁷ שו"ג ועיר"ש.

ומיהו אם היה מפלג המנחה ואילך, חוזר ומונה בלא ברכה (עו"ש וח"י עו' י"ב ועוד).
(ואע"ג דיש חולקים עליהם מ"מ קי"ל סב"ל והיות וברכות לא מעכבות ע"כ חוזר וסופר
(כה"ח או' ט"ל).

י. אם טעה וספר בלא ברכה בין השמשות, לדעת המ"א יצא, והא"ר
חולק, ויחזור ויספור בלא ברכה.¹⁸

ולכתחלה יקדימו תפילת ערבית שהיא תדירה, (ר"ז, רה"ח או' מ"ג) ומ"מ מותר לספור
אחר צאה"כ אפילו לא התפלל עדיין (שם). וע"כ מי שהיה בדרך וכיו"ב וא"י להתפלל
ערבית עד שיגיע לביתו וירא לשכוח את הספירה, יכול לספור אחר צאת הכוכבים, ואח"כ
יתפלל ערבית.

בטבריה ת"ו נוהגים כסברת ר"ת ואין סופרים עד אחר עבור שעה ורביע מהלילה (סדור
בי"ע) ומיהו נתפשט המנהג ברוב תפוצות ישראל לספור מיד אחר צה"כ, כיון שלרוב
הפוסקים ספירת העומר בזה"ז דרבנן, ובדרבנן אין מחמירים לחוש לסברת ר"ת, (עיין
כה"ח או' מ"ד) וכן המנהג פשוט בכל מקום (ועיין בחיד"א בברכ"י ובמורה באצבע סי' ז'
או' רט"ז ובשערי הקדש שם אות כ' באורך).

יא. מי ששואל את חברו בבין השמשות כמה ימי ספירה בזה הלילה,
יאמר לו אתמול היה כו"כ, שאם יאמר היום כו"כ אינו יכול לחזור
ולמנות בברכה, אבל קודם בה"ש כיון שאין זמן ספירה אין בכך
כלום.¹⁹

ויש ליזהר בזה מפלג המנחה ואילך די"א שיוצא י"ח הספירה מפלג המנחה ואילך, (ר"ז או'
ט"ו, כה"ח או' ב"ן). וכן יש ליזהר שלא יאמר המנין של אותו לילה אפילו שאינו אורמ
תיבת "היום" (דדעת הא"ר והחק יוסף דגם בזה יוצא י"ח, כה"ח או' ג"ן) ומרן הראש"ל
בקול סיני (או' 20) כ' דאם לא אמר תיבת היום יוכל לחזור ולספור בברכה. וכן לא יטאמר
המנין של אותו לילה אפילו בלע"ז (מ"ב אות כ', וכה"ח או' ד"ן), וכן לא יזכיר אפילו
שבועות בלי ימים, ולא ימים בלי שבועות די"א שיותא גם בזה, וכנ"ל, (שם), ואע"ג דלא
מכוין לצאת אינו חוזר למנות בברכה, די"א מצות א"צ כונה ואפשר דזה חשיב כוונה
שעכ"פ מתכוין לומר כמה ימי הספירה ומצותו הוא רק ספירה בלעמא, (ח"י) והערה
(אות ו') כ' משום דבמצוה דרבנן א"צ כונה, (וכ"כ הח"א, כה"ח שם אות ז"ן).

ולכתחילה יש להחמיר בזה גם כשמכוין בפירוש שלא לצאת י"ח, דיש מחמירים גם בזה
(כה"ח שם או' נ"ח וע"ש) ובדיעבד אם כיון בפירוש שלא לצאת חוזר וסופר בברכה (קול
סיני שם). ומ"מ גם כשהשיב לחבירו, וא"ל היום כו"כ, חוזר ומונה אחר צאה"כ בלא

¹⁸ וכ"כ המש"ז אות ה', כה"ח או' מ"א.

¹⁹ מרן בשו"ע שם ס"ד.

ברכה, ואם אפשר יבקש מאחר שיוציאו ל"ח בברכתו ויענה אחריו אמן ואח"כ יספור, ואם שכח ולא חזר לספור באותו לילה וגם ביום לא זכר, יכול לספור בשאר ימים בברכה וכנ"ל באות ו'. (וכ"ס הכה"ח או' ס').

ואם שאל לחבירו, היום כו"כ בלשון שאלה, והשיבו כן, כ' הזכ"ל (אות ע') דלכר"ע חוזר ומונה דאין דרך למנות בלשון שאלה. (כה"ח ס"א).

יב. כשהגיע זמן הספירה אסורין לאכול עד שיספור²⁰, וכ' הברכ"י דחצי שעה קודם הזמן אסור לאכול²¹, והיינו חצי שעה קודם בין השמשות²², והיינו דוקא לאכול כביצה פת, אבל פירות וכיו"ב או פחות מכביצה פת שרי²³. ואם התחיל לאכול קודם שהגיע הזמן א"צ להפסיק אלא גומר סעודתו וסופר אח"כ²⁴ והיינו חצי שעה קודם ביה"ש.

מיהו אם התחיל באיסור פוסק וסופר (הרמ"א שם) ואע"ג דהפר"ח כ' דזהו דוקא להר"מ דס"ל שספירת העומר בזה"ז דאורייתא, אבל לרוה"פ א"צ להפסיק, מ"מ הח"י ור"ז מחמירים בזה גם למ"ד ספה"ע דרבנן (וכמ"ש הכה"ח אות ס"ח ע"ש).

יג. שכח ולא ספר בלילה יספור ביום בלא ברכה²⁵, וכיון שספר ביום, יספור שאר ימים בברכה דהואיל ולא דילג יום א' לגמרי מקרי שפיר תמימות.

(ב"י בשם תה"ד, לבוש, עו"ש ח"י וכן הסיק המט"י ודלא כהפר"ח, וכן המנהג וכן העלה מרן הברכ"י ושאר אחרונים וכן מסיק המ"ב אות ל"ב, וכה"ח אות פ' וע"ש) וכ"כ הבר"כ (עמוד קל"ג אות י"ג) שכן נהגו להורות בזה כדעת מרן ז"ל. וע"כ יש נוהגים שבכל יום אחר שחרית מגביה החזן קולו לספור מה שספרו בלילה וגם הצבור סופרים עמו, כדי שאם שכח א' לספור תעלה לו ספירה זו ויספור שאר ימים בברכה (כה"ח שם), וכן ראיתי בנתיבי עם ז"ל שכתב שהאר"ח בשם הי"ש"ש כ' דבא"י סופרים ביום ובלילה, וכן המנהג עכשיו בשמננו שביום אחר גמר תפלת שחרית סופרים העומר בלא ברכה ובזה יש תיקון גדול למי ששכח וכו' עכ"ל.

וכ"כ הגאון ברית כהונה (עמוד קל"ג אות י"ד) שכן נהגו במקומם הרבה בתי כנסיות שהש"ץ ואחריו הק"ק בשחרית קודם קדיש ברכו שלפני עלינו לשבח אומר היום כו"כ לעומר בלי ברכה וכן סופרים כל שאר הק"ק וכו' וע"ש.

²⁰ הרמ"א בהג"ה שם.

²¹ וכ"ד המ"א וא"ר וביאורי הגר"א, ור"ז וש"ץ ועוד.

²² ר"ז, כה"ח אות ס"ד.

²³ עיין כה"ח אות ס"ו, ובסימן רל"ב ורל"ה או' י"ב.

²⁴ הרמ"א שם.

²⁵ מרן שם ס"ז.

יד. אם שכח לברך בא' הימים בין יום א' בין שאר ימים, סופר בשאר ימים בלא ברכה, אבל אם הוא מסופק אם דילג יום א' ואל ספר יספור בשאר ימים בברכה²⁶ ודוקא שלא ספר כלל אבל ספר בלא ברכה, או שספר ביום בלא ברכה, יספור כמו שלא ספר כלל²⁷, ואם טעה רק בימים ולא בשבועות או להיפך, סופר בשאר ימים בברכה²⁸.

טו. מי ששכח ולא ספר יום א', א"י לעבור לפני התיבה ולברך ולספור להוציא אחרים.

כן כתב הפר"ח (וע"ש שפלפל בזה ודחה דברי דיין א' שפסק להתיר). והמקראי קדש דחה דברי הפר"ח, והב"ד כ' דהפריח מטה אהרן והרד"ק סברי כהפר"ח וכן דעת הכנה"ג בתשובה, וכן מסקנת הברכ"י אות י"ט, והובא בשע"ת ועיין בכה"ח אות צ"א, וראיתי לגאון ירושלים בהר צבי (חוא"ח חב' סי' ע"ה) שהביא מעשה רב מהגאון ר"ד מבריסק ז"ל בהיותו מתפלל בתור ש"ץ וחיסר יום א' וביקש מאחד המתפללים שלא יברך לעצמו, אלא ישמע הברכה ממנו ויצא בזה ידי חובתו, והגרצ"פ ז"ל האריך להוכיח דלא כהפר"ח וסיעתיה ע"ש, ובעניותי דחיתי דבריו, והעלתי שהעיקר כהפר"ח וכל קדושים עמו וכמו שהכריע מרן החיד"א ז"ל ופירשתי הדברים בטעם ובסברא והיא נדפסה בקובץ התורני זכור לאברהם שנת התש"ן עמוד ר"ו ואילך יע"ש. שכתבתי דלא דמי למי שיצא י"ח שיכול להוציא אחרים מדין ערבות כ' חובת הערבות חלה על האדם בעת שהוא נתחייב באותה מצוה וגם כשיצא י"ח עדיין נשאר עליו חובת הערבות כלפי אחרים, אבל מי שאינו חייב במצוה אינו חייב גם בערבות וע"כ אינו יכול להוציא אחרים במצוה זו ודו"ק וע"ש.

טז. קטן שהגדיל תוך ימי העומר וכן גר שנתגייר ואונן לילה ויום שלם שלא נקבר עד צאה"כ בלילה שניה כל הני מונים שאר ימים בלא ברכה²⁹.

והשע"ת כ' דלדין שהקטנים שהגיעו לחינוך סופרים א"כ גם כשגדלו ימשיכו לברך, (והובא בכה"ח אות צ"ד). והנתיבי עם (תפ"ט ס"ח) הרבה לתמוה על השע"ת הנז', וכ' שגם הגרצ"פ פרנק ז"ל חיזק את פסק של פרי הארץ, והעלה הנתיבי עם ז"ל שראוי והגון שבשנת י"ג יספור בלא ברכה מתחילת הספירה. וכתב שאחר שנים רבות נדפס ספר יב"א

²⁶ מרן שם ס"ח.

²⁷ מ"ב או' ל"ה כה"ח אות פ"ז.

²⁸ כה"ח אות צ"ו. וכן ראיתי להר"י ואמר יצחק ח"א דכ"ט ע"ב או' א' בשם מהר"ם בן מויאל זלה"ה ע"ש.

²⁹ פרי הארץ ח"ג סימן ז', וברכ"י אות כ' ועוד, ועיין כה"ח אות פ"ה ופ"ו בענין אונן.

ח"ג לרב רחומאי רע"י ומיודעי שליט"א והאריך הרחיב בנושא זה בסימן כ"ז וכ"ח ע"ע ע"כ.

ט"ב. נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג בעומר וכו' ואין להסתפר עד יום ל"ד בבקר אא"כ חל יום ל"ג ערב שבת שאז מסתפרים בו מפני כבוד השבת.³⁰

ומרן החיד"א ז"ל במורה באצבע (סימן ח' אות א') כ' דלדעת רבינו האר"י ז"ל אינו מטעם אבילות כאשר כ' הפוסקים, רק יש סוד בדבר ולדברי האר"י ז"ל צריך שלא לגלח מערב פסח עד ערב חג השבועות. ולפי דעתו כל מאי דשרו האחרונים לגלח בר"ח, או אם הוא חתן וכיוצא, וביום ל"ג או ל"ג לעומר הכל אסור, גם מ"ש קצת פוסקים דביום מ"ח שרי ליתא דרבינו האר"י ז"ל לא היה מגלח אלא בערב החג דוקא, וכשחל יום מ"ט בשבת ראיתי להחסיד המקובל המופלא מהר"ר שלום שרעבי זלה"ה בכ"י שכתב וכו' וגם אני הצעיר דעתי הקצרה שיגלח בע"ש שלא יכנס לחג כשהוא מנוול וכן עיקר, אמנם בעיני של גילוח בימי העומר יש כמה מנהגים חלוקים כפי הפשט הנח להם לישראל כנ"ל, (ועיין מ"ש בברכ"י שם, ועיין כה"ח או' י"ג) ועיין בברי"כ (עמוד קל"ד אות ט"ו) שכתב דמנהג ג'רבה שלא לגלח עד ערב שבועות ובליל ערב שבועות מתגלחים אחר ערבית ואחר ספירת העומר, ועיין עוד שם (עמוד קל"ה אות כ"ב) מדינים אלו.

יח. כתב המועד לכל חי³¹, מנהג טוב שלא לחנוך מלבוש חדש בין פסח לל"ג בעומר ובברכי יוסף כ' שמנהגם שלא ללבוש מלבוש חדש בימי העומר.

מיהו הכה"ח (תצ"ג אות ד') כתב שם המאמ"ר (אות ב') שמותר לומר שהחיינו מפסח ועד ל"ג בין על פרי בין מלבוש חדש (וכ"כ עיקרי הד"ט, ויפ"ל ח"ג אות ג') וכתב וכן מורים בבי מדרשא ואין חוששין למ"ש ה' בס' מל"ח הנז'. וכן ראיתי למרן הראש"ל (קול סיני אות 49) שהמנהג פשוט להקל.

יט. נטילת צפרנים בימי העומר נהגו העולם להתיר, וגם מההדין שרי. דאפילו בשבוע ט"ב כ' כמ"א דשרי וכו' (הרב ליצחק ריח (ן' דנאן) במערכות לאו"ח אות צ' סק"א וע"ש). שו"ר שכ"כ הרב כה"ח (סי' תצ"ג אות ט"ז) שכתב כן בשם הזכ"ל"א והמל"ח (סי' ו' או' א').

³⁰ מרן סימן תצ"ג ס"ב וע"ש בדברי הרמ"א והאחרונים באורך.

³¹ סימן ו' אות י"ב.

כ. מי שנהג שלא להסתפר מפסח ועד עצרת צריך התרה³².

כא. י"ד אייר, כ' החיד"א במורה באצבע³³ וז"ל: "יום פסח שני ירבה שמחה קצת כי קדוש היום".

כב. יום ל"ג לעומר ירבה שמחה לכבוד רשב"י זי"ע כי הוא יוצא דהילולא דיליה, ונודע שרצונו שישמחו ביום זה, כידוע ממעשה מהר"א הלוי זלה"ה, ומעשים אחרים אשר שמענו ונדעם מפום רבנן קדישי, ויש מי שנוהג לעשות לימוד בליל ל"ג לעומר ב' עשרה ללמוד שבחי רשב"י המפוזרים בזה ואדרא זוטא והוא מנהג יפה³⁴.

³² כתונת יוסף סי' י"ט, זכ"ל או' ע', כה"ח שם או' י"ד.

³³ סימן ח' או' ב'.

³⁴ מורה באצבע סי' ח' אות ג'.

הרה"ג רבי דוד יוסף שליט"א
רבה של "הר נוף" וראש בית המדרש "יחווה דעת"

הגדרת "אילן" ו"פרי האדמה" לענין ברכות הנהנין

בברכות (מ' סוף ע"א) אמרו, היכא מברכינן בורא פרי העץ, היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואזא והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואזא דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה. והנה המעיין בדברי רבותינו הראשונים יראה נכוחה שיש בזה כמה שיטות אימתני נקרא אילן, והתוספות (שם ד"ה איתיה) בתחלת דבריהם כתבו, דתותים וכיוצא בהם ברכתם העץ, שהרי דרך העץ להתקיים ימים רבים, וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי הפרי באותו העץ עצמו. [וכן כתבו בתוספות רבינו יהודה שירליאון (ברכות מ.) והאור זרוע חלק א' (סימן קעב) בשם ר"י, ושכן היה נוהג רבינו תם בשם אביו רבינו מאיר. וכן כתב בהגהות אשר"י (פרק ו' סימן כג) בשם התוספות בשם רבינו תם בשם רבינו מאיר אביו, שעל התותים הנ"ל מברך העץ. וכן כתב הטור (סימן רג) בשם ר"י, ושכן היה נוהג הרא"ש. (ועיין בדרישה סימן רג סק"א ובדברי חמודות אות סח שגרסו: רבינו יונה. ועיין בדברי תר"י בריש פרק ו' דף כד ע"ב. אבל הב"ח גרס: רבינו יצחק ושכן הוא בטורים ישנים). וכן כתב המרדכי (ברכות סימן קלא) בשם הר"מ, ומשום שדרך הענף להתקיים ימים רבים ועצו מתקיים משנה לשנה, ושכן נהג רבינו תם בשם אביו, וכן הוא בהלכות ברכות למהר"ם (דפוס ברלין סימן תקפ"ח עמוד רצו), ובספר תשב"ץ לתלמיד מהר"ם (סימן שכב), וכתב שכן נהגו העולם. וכן פסקו בהלכות ברכות להריטב"א (פרק א' הלכה ט') והנימוקי יוסף (ברכות מ.) וכן הביא ר"א ב"ר חיים בספר הפרדס (שער רביעי) בשם השר מקוצי והריטב"א. וכן פסק תלמיד הרשב"א בספר צרור החיים (שער שני סימן יב). וע"ש].

ולכאורה משמע מדברי התוספות שכל שאין גזע העץ מתקיים תו לא חשיב אילן. וכן כתב בהדיא המרדכי (ברכות סימן קלא) בשם תשובות הגאונים, שכל אילן שכלו ענפיו וגזעו, וחוזר וצומח משרשיו ברכתו האדמה, וכל שנשאר גזעו נקרא פרי העץ. וכן כתבו כמה ראשונים בשם תשובות הגאונים בדין ברכת הבננה. (והבאתי דבריהם בס"ד במק"א). וכן מתבאר מדברי רבים מהראשונים, שכל שאין גזע האילן קיים ברכתו האדמה. וכן נראה מדברי הר"ד

וההשלמה והמאורות והרא"ה והר"א אלאשבילי והריטב"א והמכתם והמאירי (ברכות מ.) והסמ"ג (עשין כז) והרשב"ץ (ברכות ל"ו:). אולם הב"ח (סימן רג) כתב לבאר בדעת התוספות, דאפילו אין הגזע נשאר כל שנשאר השורש של העץ ואין צריך לזרוע האילן מחדש חשיב אילן. (ועיין להלן בסמוך שיש הכרח לפרש בדברי התוספות כמו שכתב הב"ח). וכן כתב הרא"ש (פרק ו' סימן כג), שכל דבר שצריך לזרועו בכל שנה נקרא פרי הארץ. ומשמע מדבריו שאפילו אם לא נשאר גזע העץ אלא רק השורש, וחוזר וצומח הגזע ומוציא פירות חשיב פרי העץ. וכן כתב רבינו ירוחם (נתיב טז חלק ג') שכל שצריך לזרוע בכל שנה נקרא פרי הארץ. וכן כתבו הטור (סימן רג), ורבי דוד אבודרהם (הלכות ברכות שער רביעי). ועיין בדרישה (סימן רג סק"א) מה שכתב בדעת הרא"ש והטור.

ועיין בפסקי ריא"ז (פרק ו' הלכה ג' אות ב') שכתב, שכל שנוטלים פריו ועוד מוציא פירות חשיב אילן וכל שנוטלים ממנו הפרי ואינו מוציא עוד פירות הוא פרי האדמה. וכן כתב השבולי הלקט (ריש סימן קס) ובתניא רבתי (סימן כט). וכן כתב בספר הבתים (הלכות ברכות שער שביעי סימן טו). ולכאורה שיטתם היא שיטה אחרת מכל הראשונים הנ"ל, וסבירא להו שאין הדבר תלוי כלל אם נוטלים גזע העץ, אלא הדבר תלוי אם עושה פרי בכל שנה ושנה או רק פעם אחת בלבד. אולם יש לומר דאף הראשונים הנ"ל שנחלקו אי בעינן שנשאר גזע העץ או לא, מיירי בכהאי גוונא שחוזר ומוציא פירות, אבל בלאו הכי פשיטא שמודים שאפילו נשאר גזע העץ כיון שאינו עשוי יותר להוציא פירות לא חשיב אילן. וכן מוכח מלשון כמה ראשונים. וד"ק. ועיין בספר הרוקח (סימן שמא) שכתב: מכל מקום שאתה לוקח ממנו הפרי "ונשאר העץ" כל השנה כולה מברך פרי העץ שגדל מעצמו. כל דבר שתקח הפרי אין פרי אחר יוצא מאותו עץ מברך האדמה. ע"כ. ומתחלת דבריו משמע שהכל תלוי אם נשאר העץ, ומסוף דבריו משמע שהכל תלוי אם חוזר ומוציא פרי, ואולי מה שכתב בתחלת דבריו שנשאר העץ היינו שנשארו השרשים וחוזר וגדל העץ ומוציא פירות, וכדברי הרא"ש, וד"ק.

והנה רש"י (ברכות מ' סע"א) פירש גוואזא, הענף של עץ. וכן פירשו הסמ"ק (סימן קנא) והנימוקי יוסף (שם). ולכאורה משמע שאפילו אם גזע העץ נשאר כל שענפיו מתקיימים תו לא חשיב אילן. אולם הב"ח כתב בדעת רש"י דהיינו שכלה גזע העץ ולא נשארים רק השרשים, וכדעת ה"ר יוסף בשם תשובות הגאונים, ועיין בהלכות ברכות להריטב"א (פרק א' הלכה ט') שכתב מתחלה דבעינן שגוף האילן נשאר קיים, ולאחר מכן כתב שתותים ברכתם העץ שהרי "הענפים" נשאר

קיים. ומשמע דענפים היינו שגזע העץ נשאר קיים, וזה כדברי הב"ח. וכן במרדכי שם בשם הר"מ שגם כן כתב לשון "שהענף מתקיים", ומהמשך דבריו משמע שכוונתו לענין גזע העץ, ומוכח כדברי הב"ח בדעת רש"י. (ועיין בספר תהלה לדוד סימן רג סק"א שכתב בדעת המרדכי בשם הר"מ שכל שאין הענפים מתקיימים אפילו אם הגזע מתקיים תו לא חשיב אילן). ועיין עוד לר"א ב"ר חיים בספר הפרדס (שער רביעי) שגם כן הזכיר לשון שדרך "הענף" להתקיים. וכעין זה כתב בספר צרור החיים (דרך שני סימן יח). ועיין בלבוש (סימן רג סעיף ב-ג) שהביא שתי דעות בזה, שיש אומרים שאם נשארו השרשים חשיב אילן, ויש אומרים שכל שלא נשאר הגזע לא חשיב אילן, ולא הזכיר שיש עוד דעה דבעינן שישארו הענפים. אבל בסדר ברכות הנהנין להגאון רבי זלמן (פרק ו' הלכה ו') הביא שלש שיטות בזה, ושיש אומרים שאפילו נשאר הגזע כל שהענפים נושרים בחורף וחוזרים וצומחים בקיץ ומצמיחים עלים ופירות תו לא חשיב אילן. ואולי כוונתו לפרש כן בדעת רש"י הנ"ל. וכן נראה מדברי האגודה (ברכות סימן קמו) שהביא המגן אברהם (סימן רג סק"א). ועיין באור זרוע חלק א' (סימן קעב) שכתב: יש ספרים שכתוב בהם דבי שקלת לפירא ואיתיה לאילנא, ויש שכתוב בהם ואיתא לגודנא והוא ענף של עץ. ועיין בשו"ת ברכה מציון רפפורט חלק א' (סימן כד) שהאריך בביאור שיטות הראשונים בנידונו.

ורבים מהראשונים הביאו עוד בשם התוספתא (כלאים פרק ג') שכל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו האדמה, וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא ומברך עליו העץ. [וכן הביאו דברי התוספתא בתשובת רבינו האי גאון שהובאה בתורתן של ראשונים חלק ב' (עמוד נו), ורבינו חננאל ובתוספות רבינו יהודה שירליאון וההשלמה והמאורות (ברכות מ.) ובספר האשכול חלק א' (סימן כט עמוד סז) ובספר הרוקח (סימן שמא) והראב"ה חלק א' (סימן קיג) והאור זרוע חלק א' (סימן קעב) ורבינו מנוח (פרק ח' מהלכות ברכות הלכה י') והרא"ש (פרק ו' סימן כג) והשבולי הלקט (סימן קס) ובתניא רבתי (סימן כט) והארחות חיים (הלכות ברכות סימן כו) ובספר אוהל מועד (שער הברכות דרך ד' נתיב ה') ובספר הבתים (הלכות ברכות שער שביעי סימן טו). ועיין בשו"ת ראב"י אב"ד (סימן כג). ודו"ק]. ומדברי כמה מהראשונים שהביאו דברי התוספתא משמע שאין כלל זה סותר לכלל שאמרו בגמרא שלנו, אלא שהוא עוד כלל נוסף לענין כלאים ולענין ברכה אימתי נקרא פרי העץ. וכן כתבו הרא"ש (פרק ו' סימן כג) והמכתב (שם) ורבינו ירוחם (נתיב טז חלק ג') ורבי דוד אבודרהם (הלכות ברכות שער רביעי)

שדברי התוספתא הם כלל אחר לענין ברכות ואינו הכלל שאמרו בגמרא שלנו. אבל בחידושי הר"א אלאשבילי והריטב"א (ברכות מ.) כתב, שדברי התוספתא אינם אלא לענין כלאים ואינם לענין ברכות וכן כתב בחידושי הרא"ה (שם) בביאורו הראשון שכלל זה נאמר דוקא לענין כלאים ולא לענין ברכות. ובפירושו השני כתב להשוות דברי התוספתא עם הכלל שאמרו בגמרא שלנו. ועיין בב"ח (סימן רג) שכתב לבאר דברי התוספתא דהיינו שאם מוציא קודם האילן ואחר כך גדלים הפירות על ענפיו ברכתו העץ, אבל אם מוציא הפרי מעיקרו מתחת הקרקע עשב הוא. וכעין דבריו מוכח בהלכות גדולות (ברכות פרק ו') שכתב: ותניא נמי גבי כלאים כל שתחלת ברייתו מוציא עלין ירק הוא תחילת ברייתו מוציא עץ אילן הוא. וכן הובא בחידושי הרשב"ץ (ברכות ל"ו:), ועיין עוד על דברי התוספתא בשו"ת הרדב"ז חלק ג' (סימן תקלא), ובביאור מרדכי (ברכות פרק ו' אות נב) ובתהלה לדוד (סימן רנ סק"ב) ובשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק אורח חיים סימן ל'). ובשיטת הרמב"ם בנידוננו, עיין במהר"י קורקוס (פרק ה' מהלכות כלאים הלכה יט) ובמראה הפנים (ברכות פרק ו' סוף הלכה א') ובצל"ח (ברכות מ.) ובנשמת אדם (כלל נא סק"ז בד"ה ונ"ל ובד"ה ומעלינעס), ובשו"ת מלך שלם (סימן א') ובשו"ת דברי יששכר (חלק יורה דעה סימן קט) ובערוך השלחן (סימן רג סעיף ד') ובשו"ת דברי יציב (חלק א' מאורח חיים סימן פא) ובשו"ת מנחת שמואל להגר"ש פנחסי חלק א' (סימן ז').

והנה התוספות (ברכות מ. ד"ה איתיה) כתבו, דתותים וכיוצא בהם ברכתם העץ, שהרי דרך העץ להתקיים ימים רבים, וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי הפרי באותו העץ עצמו. ולעיל נתבאר שכן דעת ראשונים רבים. אולם התוספות שם סיימו, ומיהו הר"ר מנחם הביא ראיה מהירושלמי (כלאים סוף פרק ה') שמברכים על מיני אטד האדמה. וכן כתבו המרדכי (סימן קלא) והטור בשם הר"ר יוסף וראב"י לענין תותים, וכתבו שלמדו כן מדברי תשובות הגאונים, שכל אילן דיבש בסיתווא וכלו גוויז וטרפי לגמרי בחורף, והדר פארי משרשיו מברכין על פירותיו האדמה, וכל היכא דאי שקלי לפירא איתא לגוואז והדר מפיק פירא זהו פרי העץ. וכתב עוד המרדכי שהר"ר מנוח אליהו הביא ראיה לזה מדברי הירושלמי (כלאים סוף פרק ה') הנ"ל. וכן הביא בתוספות רבינו פרץ (שם) בשם הר"ר מנוח אליהו. וכן כתבו בספר האגודה (ברכות סימן קמו) והרשב"ץ (שם) בשם הר"ר מנוח. ומרן השלחן ערוך (סימן רג סעיף ב') חשש לשיטה זו ופסק שעל תותים הגדלים בסנה מברכים האדמה. והרמ"א בהגה הביא על זה דברי המרדכי בשם

תשובות הגאונים הנ"ל. וכן הסכימו הלבוש (שם סעיף ג') והב"ח (שם), והדברי חמודות (פרק ו' אות סח) ושיירי כנסת הגדולה (שם הגהות הטור סק"ב) והגאון רבי זלמן (שם סעיף א') ושאר אחרונים.

ולכאורה הראיה שהביא הר"ר יוסף שהובא במרדכי ובטור מדברי תשובות הגאונים צריכה ביאור, שהרי מדברי הגאונים מתבאר דדוקא כשאין הגזע והענפים קיימים לא הוי פרי העץ, ומדברי התוספות והראשונים שכתבו שדרך העץ להתקיים, והשוו דין התותים לדין מיני אטד משמע דאף בתותים הגזע קיים בכל השנה. ועיין בבאר הגולה שכתב, שהגהת הרמ"א בזה שייכת לסעיף ג' בדין הבננות, ואינה שייכת לס"ב, וכנראה שכתב כן מחמת שהרגיש בקושיא זו, שמדברי הגאונים אין ראיה לענין התותים כלל, וכן כתב המאמר מרדכי (שם סק"ג), שהגהת הרמ"א שייכת לסעיף ג', שהרי דין התותים שבסעיף ב' אינו מהטעם שכתבו בתשובות הגאונים אלא מהטעם שהובא בירושלמי לענין מיני אטד. וע"ש. אולם אכתי לא איפרק מחולשא, שהרי גם אם ניישב ונבאר כן אליבא דהרמ"א עדיין יהיו קשים דברי המרדכי והטור בשם הר"ר יוסף הנ"ל, שמבואר בהדיא שלמדו מתשובות הגאונים לענין התותים.

ונראה ליישב על פי מה שכתב הב"ח הנ"ל, שהתוספות סבירא להו כשיטת הרא"ש שאפילו אין הגזע קיים כל שנשארים השרשים וחוזר וצומח האילן חשיב פרי העץ, ולכאורה קשה היכן ראה כן הב"ח בדברי התוספות דאפילו כשאין הגזע קיים חשיב פרי העץ כל שנשארו השרשים. ונראה שהב"ח כתב כן מחמת שראה לדברי המרדכי והטור בשם הר"ר יוסף הנ"ל, שהוכיח מתשובת הגאונים שעל התותים מברך האדמה, ודלא כהתוספות, והגאונים מיירי כשאין הגזע קיים, ומחמת כן הוצרך הב"ח לומר שלדעת התוספות שמברך העץ על התותים היינו אף על פי שאין הגזע קיים, ובעל כרחנו לומר דהיינו משום דסבירא להו כהרא"ש שכל שהשרשים קיימים עדיין חשיב פרי העץ, ופליגי על הגאונים בזה. ולפי כל זה יוצא שמחלוקת התוספות והר"ר יוסף לענין התותים היא כשאין גזע העץ קיים, ואף על פי כן סבירא להו להתוספות שמברך העץ כיון שהשרשים קיימים, (ולשיטתם כל שכן שמברך העץ על מיני אטד, שיש לו גזע אלא שאינו פרי חשוב), ועל זה פליג הר"ר יוסף ומביא ראיה מדברי הגאונים שכל שאין הגזע קיים אפילו נשארים השרשים וחוזרים ומצמיחים פירות חשיב פרי האדמה, ושיטתו היא כשיטת רבים מהראשונים שהובאו לעיל דבעינן שיהיה האילן קיים. והר"ר מנחם שהביאו התוספות בסוף דבריהם שכתב שעל מיני אטד מברכים

האדמה, היא שיטה שלישית, וסבירא ליה שאפילו היכא שהגזע קיים, מיני אטד לא חשיבי פרי העץ. (ולשיטת התוספות שעל תותים מברך העץ, כל שכן שעל מיני אטד שנשאר הגזע מברך העץ, ולשיטת הר"ר מנחם שעל מיני אטד מברך האדמה, כל שכן שעל התותים מברך האדמה מחמת שלא נשאר הגזע) ודו"ק.

ובאמת שכן מוכח להדיא בראב"ה חלק א' (סימן קיג) שכתב כשיטת הר"ר יוסף הנ"ל, (והוא הראב"י שהזכיר המרדכי), שעל התותים מברך האדמה, וכתב שנקראים מעשב "כי חוזרים וגדלים מן השורש". וכן ראיתי להגר"מ בנעט בביאור מרדכי (ברכות פרק ו' אות נב) שכתב כן בדעת התוספות, דסבירא להו דבתותים אף על פי שאין הגזע קיים מברך העץ. וע"ש. אלא דאכתי קשה דהנה המרדכי שם סיים בשם הר"מ שנהגו העם לברך עליהם בורא פרי העץ, שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים, ומיירי לענין התותים, וכמו שמבואר בהלכות ברכות למהר"ם (דפוס ברלין סימן תקפ"ח עמוד רצט). ודוחק לומר שחולקים בזה במציאות. וכן ראיתי בחזון איש (ערלה סימן יב סק"ג) שהעיר דלכאורה פליגי במציאות. ועיין בשו"ת מגן שאול (סימן נד) שכתב ליישב שאף הר"מ שהביא המרדכי כוונתו באופן שאין הגזע נשאר אלא השרשים. וכן ראיתי לעוד אחרונים שפלפלו בזה. ואכמ"ל. ועיין להריטב"א בהלכות ברכות (פרק א' הלכה ט') שכתב, שכל שגוף האילן נשאר קיים ועושה פירות פעם אחרת מברך העץ, לפיכך תותים הנעשים בשדות פרי העץ הם, "שהרי הענף נשאר קיים". וכן כתב בספר הפרדס (שער רביעי) בשם התוספות, שעל התותים מברך העץ "שהרי דרך הענף להתקיים הרבה" וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי פרי בשנה אחרת, ושכן כתב הריטב"א. וכן ראיתי שהעיר מדברי הריטב"א והפרדס בספר ברכת ה' חלק ג' (פרק זק עמוד יב והלאה). ועיין במה שכתב בזה בשו"ת מלך שלם (סימן א').

ולפי זה יש לומר שמרן השלחן ערוך והרמ"א שפסקו שבתותים מברך האדמה, היינו דוקא לענין תותים שאין הגזע קיים, אבל לענין מיני אטד שהגזע קיים אין לנו ראיה מדבריהם שיסברו כשיטת הר"א מנחם שהובא בתוספות, ושמא יודו לשיטת התוספות שמברך עליהם העץ. ובאמת שכמה אחרונים כתבו להלכה שעל פירות הגדלים במיני אטד שבזמנינו מברכים העץ אפילו לדברי הירושלמי הנ"ל, וכמו שכתב בספר פרי האדמה חלק א' (דף כד ע"ב), דהירושלמי מיירי בפירות גרועים, אבל כשהם ראויים למאכל אף להירושלמי ברכתם העץ, וכל שכן פירות האטד שבזמנינו שהם מתוקים וטובים, והוסיף עוד שאף לפי מה שפסק בשלחן ערוך להלן (סימן רג סעיף ד') שעל פירות אילני סרק מברכים שהכל, אין פירות

מיני אטד נחשבים כפירות אילני סרק, וכמו שכתב הט"ז (סימן רג סק"א) לענין פירות תותים הגדלים בסנה, שנחלקו הראשונים הנ"ל אם מברכים עליהם העץ או האדמה, שאף על פי שכולם קוצים לא חשיבי כפירות אילני סרק, כיון שהם טובים לאכילה, ופירות אילני סרק היינו שהם גרועים ואינם טובים לאכילה. וכן כתב המגן אברהם (סימן רג סק"ב). והוסיף עוד שהרי רבינו האר"י בשער המצוות (פרשת עקב) פסק שאף על פירות אילני סרק מברך העץ. (ועיין בזה להלן בסמוך), וסיים שיש לברך על פירות האטד גם שהחינו כשהם פרי חדש. וכן כתב הגאון רבי יהודה נבון בתשובה שהובאה בספר פרי האדמה שם (דף כו ע"ד) ובספרו שו"ת קרית מלך רב (סימן י'), וכן כתבו עוד אחרונים, וכמה מהם כתבו שכן נהגו, וידוע הכלל שבמקום שיש מנהג לברך לא אמרינן ספק ברכות להקל. וכן הביאו דברי הפרי האדמה והקרית מלך רב להלכה, היד אהרון (סימן רג מהדורא בתרא הגהות הטור סק"ג) ומרן החיד"א בברכי יוסף (סימן רב סק"א) ובספר ברכות המים (דף יד ע"ב) והחסד לאלפים (סימן רב סק"א) ובספר עקרי הד"ט (סימן י' אות עא) ובשו"ת פני יצחק חלק א' (מערכת ס' אות ריא) ובספר שמח נפש נאגין נד-נו) ובשו"ת אגודת אזוב מדברי (חלק יורה דעה סימן לב) ובשו"ת זכר יהוסף (חלק אורח חיים סימן נד) ובשו"ת ארץ טובה (סימן נג) ובשו"ת מהרש"ם חלק א' (סימן קצו) ובשו"ת ויעתר יצחק (סימן ד') ובשו"ת חיי יעקב (חלק אורח חיים סימן א') ובשו"ת השמים החדשים (סימן נז) ובשו"ת לב יהודה (חלק אורח חיים סימן יד) ובשו"ת מהרי"ץ דושינסקי חלק א' (סימן קח) ובשו"ת משפטי עוזיאל תנינא (חלק אורח חיים סימן כז), ובשו"ת שואל ומשיב מאזוז (סימן לא) ובשו"ת דרכי דוד (חלק אורח חיים סימן כח) ובשו"ת אז נדברי חלק ה' (סימן מז).

מסקנת הדברים בביאור שיטות הראשונים בזה, שלדעת רבים מרבותינו הראשונים, כללו של דבר אימתי נקרא "פרי העץ" ואימתי נקרא "פרי האדמה", כל שאחר שנוטלים הפירות מן העץ נשאר גזעו של העץ וחוזר ונותן פירות בשנה שלאחריה, הרי הוא פרי העץ, כל שאין גזעו של העץ נשאר לשנה הבאה הרי הוא פרי האדמה. ויש מהראשונים שסוברים שאפילו אם לא נשאר גזעו של העץ אלא רק השורשים וחוזר וצומח הגזע ונותן פירות, הרי זה פרי העץ. ומאיך גיסא יש אומרים שאפילו אם לא נשארים הענפים על העץ במשך כל השנה אין זה אלא פרי האדמה. ומן האמור יוצא לדינא שעל הסאברס הגדל בעצי אטד מברכים "בורא פרי העץ", ואם הוא פרי חדש מברכים עליו "שהחינו", ובדיעבד אם בירך עליו "בורא פרי האדמה" יצא.

הרב **שניאור ז. רווח** שליט"א

רב איזורי מ.א גזר וי"ר המכון

בדין ברכת האילנות

על פרחים של אילנות המורכבים מבשא"מ ואסורים משום כלאים ועל אילנות שהם בתוך שלש שנות ערלה

א. ברכה על אילנות שהם אסורים משום כלאים

בנוסח ברכת האילנות תיקנו רבותינו לברך "...שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם". ולכאורה מנוסח הברכה נראה ברור שאנו נותנים שבח להקב"ה על האילנות שהוא ית' ברא עבור בני האדם. ואם כן לכאורה כיצד יוכל אדם לברך על אילן שהוא כלאים ואסור להרכיבו ואסור לקיימו. וכל העושה כן זה נגד רצונו ונגד בריאתו של הקב"ה. ויותר מכך ידועים דברי רבינו הרמב"ן על איסור כלאים [ויקרא פי"ט י"ט] שהמרכיב כלאים הוא הוא משנה ומכחיש את מעשה הבריאה, עכ"ד. הרי שהעושה כן מתערב ועושה נגד בריאתו של בורא עולם בעולמו. ואם כן נראה לכאורה שלא שייך לברך ברכת שבח זו על תועבה כזו.

אלא שהיה צד לומר שסוף סוף המברך אינו מברך על הצמח שלפניו אלא על כללות הבריאה שהיא נבראה ע"י הקב"ה והיא בוודאי טובה וראויה ועליה אפשר לברך. ועוד שסוף הברכה שמברך בברכת האילנות "ליהנות בה בני אדם" הנה לכאורה סו"ס גם האסור משום כלאי אילן עדיין הפירות מותרים בהנאה ובאכילה, ולכאורה היה אפשר לברך. ואפשר גם לדחות שסו"ס התקנה היא בעת ראיית האילן, ואם מהאילן הזה א"א ליהנות אם כן א"א גם לברך עליו.

ובאמת שכבר נחלקו בזה הפוסקים והשוו דין ברכת השבח של האילנות לברכת שהחיינו, ששם מצינו את מחלוקתם הידועה של בעל הלכות קטנות שכתב [חלק א סימן ס] לשואל ששאל אם על מי שברך שהחיינו על שני מיני פירות ואח"כ ראה פרי מורכב משניהם מהו שיחזור ויברך שהחיינו? והשיב על כך שאם המורכב הוא מין במינו פשיטא דלא יברך דאין כאן פנים חדשות. ואם הוא מין בשאינו מינו אפשר דאין לברך עליו שכל דבר שעשו בני אדם נגד רצון הבורא איך יאמר שהחיינו לראות דבר זה. ואע"ג דמותרים באכילה, גזירת הכתוב אבל לברך לא מסתברא. עכת"ד. ומאידך רבינו היעב"ץ בספרו [שו"ת שאילת יעב"ץ

ח"א סי' ס"ג] כתב: "ואיני יודע למה ישתנה דין ברכת שהחיינו, מברכת האכילה. שכיון שמותר באכילה שאין אסור כ"א כלאי הכרם, א"כ כשבא לאכלו צריך לברך על הנאתו, שא"א ליהנות מן העה"ז בלי ברכה, וגם שהחיינו היא ברכת ההנאה שנהנה בראייה, ועוד הגוי שנטעו והרכיבו לא עשה נגד רצון הבורא שלא הוזהרו על ההרכבה אלא ישראל וכו'. וסיים: "לכן נ"ל שאין חשש בזה ויש לברך עליו גם ברכת הראיה כברכת האכילה". עכת"ד.

הראית לדעת שבדין זה כבר נחלקו קדמונינו. אלא שיש להעיר שלכאורה יש לצדד שאם הישראל הרכיב גם היעב"ץ יודה שיהיה אסור כיון שעשה נגד רצון הבורא, ולא היקל אלא בגוי שהרכיב. ואם כן לצערינו היום שרוב ההרכבות האסורות נעשות ע"י יהודים יהיה מקום לאסור גם לפי דבריו. או שמא דבריו אלו הוסיף רק כסניף אך ההיתר העיקרי שלו הוא כיון שזה מותר באכילה ממילא יהיה מותר גם בברכת הראיה.

ולמעשה מצינו שתלה את דין ברכת האילנות בברכת שהחיינו רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ב אור"ח סי' לו) שכתב שדין ברכת האילנות תלוי במחלוקת הפוסקים לגבי ברכת שהחיינו. ואחר שהביא דברי הלק"ט ואת דברי היעב"ץ כתב, דיש להשיב על דברי שאלת יעב"ץ, ואין בדבריו טענה לדחות דברי הלק"ט. ולכן הלכה למעשה הסיק, "דאין לברך ברכת אילנות על האילנות המורכבים באיסור, וכמ"ש הלק"ט ז"ל בדין הפרדא בסי' רס"ה, ובדין שהחיינו בסי' ס', וכ"ש הכא דמברך וברא בו אילנות טובות להנות בהם בני אדם, ובאמת אלו עשויים בידי אדם הפך רצון הבורא יתברך".

ואולם כאמור אם נאמר שהברכה היא כללית על כל אילנות שבעולם היה מקום להתיר לברך אף על הכלאים כיון שהיא ברכה כללית. אלא שסברא זו קשה לאומרה שהרי סו"ס לא תיקנות את הברכה אלא כאשר רואה אדם אילנות בפועל ואדרבה כמה דינים נאמרו בראיה זו, ולא אמרו שכיון שבעולם כעת פורחים האילנות אפשר לברך, ואם כן חוזרת השאלה כיצד יברך אדם בראותו אילן שנעשה נגד רצון הבורא. אלא אם כן כהיתרו של היעב"ץ שכיון שמותר באכילה מותר גם לברך על הראיה. וכאמור. [אלא שעדיין יש להעיר שאם נאמר שגם לדברי היעב"ץ היכא שהיהודי הרכיב יש איסור לברך שהחיינו, הגם שזה מותר באכילה, לכאורה הסברא אינה קיימת. אא"כ כתב הדברים רק כסניף וכאמור].

אלא שרבינו עובדיה יוסף שליט"א הביא בספרו חזון עובדיה על הלכות פסח בפרק העוסק בברכת האילנות את דעת הרב מהר"ח הכהן שכתב בספרו ערב פסח (דכ"ב ע"א) שבברכת האילנות כו"ע יודו שאפשר לברך על כלאים כיון שזה ברכה כללית. ולכאורה יש להעיר על דבריו כאמור לעיל, ובפרט שמברך על האילן ממש ולא על פירות תלושים שאותם התירה תורה. ומרן שליט"א שם העיר על דבריו מדברי שו"ת דברי מלכיאל ולקמן גבי ערלה נביא את דבריו. עכ"פ להלכה כתב שכיון שלא מצינו מנהג מפורש לברך ברכת האילנות על כלאים, שב ואל תעשה עדיף. אלא שבסוף דבריו כתב שהמיקל בזה משום ס"ס לברך שמא הלכה כדעת המהר"ח הכהן שמותר כיון שזה ברכה כללית. ואת"ל שאין הלכה כדבריו, שמא הלכה כדעת היעב"ץ [שיש האומרים שהמנהג כדבריו] שכיון שמותר באכילה מותר בברכת הראיה, הנוהג כן אין מזניחין אותו. [והאריך והרחיב בזה כיד ה' הטובה עליו גם בספרו שו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סי' יט].

ודין זה נוהג הלכה למעשה כיום בזמנינו בכמה סוגי עצים שהם ודאי כלאים זה בזה, כגון האגסים שרובם מורכבים באיסור על חבוש. וכן אפרסקים ושקדים שמורכבים על כנות אסורות, ועוד רבים מהעצים. וראה מה שכתבתי בארוכה בגליון תנובות שדה [גליון 71 עמ' כד] את רשימת העצים והכנות שהם מורכבים ואימתיהם הם כלאים האסורים. ולגבי פירות הדר שכידוע הם מחלוקת גדולה אם מין אחד או שני מינים. ולכאורה כיון שיש כאן ספק נוסף היה נראה יותר להקל. אולם גם בכה"ג היכא שהמינים מאד רחוקים גם המתירין מודים לאיסור וכגון לימון על חושחש [להבדיל מתפוז על חושחש שרבים המקילים] לכאורה בזה חזרנו לנידו"ד. [וראה עוד לגבי פירות הדר והכלאים שבהם מה שכתב מרן בעל היב"א בח"ה או"ח סי' יח. ובמילואים לספרו שם בעמ' שמח]. ומאיך בפירות האחרים בפריחתם בחודש ניסן כגון הרימון, הזיתים ועוד – הם אינם מורכבים כלל ואפשר לברך עליהם ללא כל חשש.

ב. ברכה על אילנות שהם עדיין בשנות הערלה

הנה לכאורה דין הברכה על אילנות שעדיין בשנות הערלה שלהם קל הרבה יותר מאילנות שהם אסורים משום כלאים. כיון שכאן אין כל חשש איסור, ואין כאן שום מעשה נגד רצון הבורא יתברך, ואין כל מניעה לברך ברכת השבח "וברא בו בריות טובות ואילנות טובות". ובוודאי שאין כאן מניעה לברך גם לדעת הלק"ט הנזכר לעיל. אולם היה מקום לומר כיון שאין כאן היתר אכילה והיתר הנאה אם כן כיצד יברך. ובשלמא אם זה ברכה כללית על הבריאה ניחא. אולם

כמו שכתבנו לעיל, סברא זו קשה לומר כיון שסו"ס הוא מברך רק בראיית אילן בפועל ולא ברכה על התקופה שהאילנות פורחים. וא"כ שזה ברכה על אילן מסויים והוא אסור בהנאה אם כן יש מקום לומר שלא יברך כיון שזה אסור בהנאה ובאכילה.

ובאמת שכן כתב להדיא בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ג ס"ב), וזת"ד: והנה לכאורה מלשון הברכה להתנאות בהם בנ"א מבואר שהברכה היא על ההנאה וכן פירש"י. וא"כ כיון שמאילנות הללו אסור ליהנות אין צריך לברך עליהם. ואין לומר דכיון שמותרים לנכרי בהנאה שייך שפיר לברך שברא ליהנות בהם בנ"א. ובפרט לפמ"ש התוס' ביבמות ס"א ובכמה דוכתי שנכרים מיקרו שפיר בנ"א ע"ש. ז"א דהא לא מצינו שיתחייבו לברך על הנאת אחרים. ורק כשיש לאדם הנאה מצרף בברכתו גם את הנאת אחרים שיש להם בזה. וכו'. ואין לומר דהא יש עוד אילנות שמותרים לו. ז"א דהא חזינן שלא חייבוהו לברך על מה שאינו רואה רק כשרואה האילנות דמלבבלי. וא"כ אין זה שייך רק כשרואה אילן שיכול ליהנות ממנו. ואף שמזכיר בברכתו בריות טובות אף שאינם לפניו כעת. היינו ג"כ לפי שכוללם יחד עם האילנות שהם לפניו כעת. ובסו"ד ציין את דברי הגאון רעק"א בסי' רכ"ו שכתב להסתפק בדין זה ונראה דעתו שם ג"כ שלא לברך ע"ש עכת"ד.

אולם רבינו יוסף חיים בספרו שו"ת רב פעלים (חלק ג או"ח ס"ט), כתב להתיר לברך ברכת האילנות על אילנות שעדיין ערלה. [והגם שכאמור לענין אילנות שהם כלאים כתב שאין לברך]. ועיקר תו"ד שמותר לברך משני טעמים שהוזכרו באשל אברהם (סי קע"א סק"א) האחד כיון שמותר לעשות בהם מצוה כמו שיש מצוה לשורפם ה"ה שיש מצוה באמירת הברכה עליהם. ועוד טעם נוסף, דאינו נהנה מגוף הפרי, ואע"ג דמברך שברא אילנות טובות ליהנות בהם בני אדם, הנה גם אילנות אלו עומדים ליהנות בהם בני אדם אחר שיעברו שני ערלה, ועתה הוא מהלל שמו יתברך כשרואה פעולה של האילן לפניו. עכ"ד.

ובאמת הדעת נותנת שיהיה מותר לברך כיון שאין כל מעשה איסור. ואע"ג שכעת אסור ליהנות לאחר זמן יהיה מותר ליהנות ואינו דומה לכלאים שלעולם הוא ישאר שהוא נעשה באיסור. וכבר ציין מרן הראש"ל בספרו הלכות עולם שם, שכן העיקר הלכה למעשה.

אולם אני בעניותי כתבתי שבכלל יש לדון שבשלב שבו מברכים על האילנות שזה שלב הפרח בכלל אין עדיין דין ערלה ומותר ליהנות מהפרח ואם אין כן לכאורה נפלה כל טענת האוסרים.

את עיקר הדברים כתבתי בארוכה בספרי שו"ת חלקת השדה ח"א בחלק הערלה סי' א. ואציין כאן את עיקרי הדברים שם.

הנה בתשובה שם דנתי אודות כך שאין כל חשש בהדסים ומותר לכתחילה ליהנות מהם אף בעודם בתוך השלש שנים הראשונות שלהם, ודלא מי שכתב להחמיר בזה, שאין לזה כל מקור לחומרא זו. שהנה כבר בלשון רבינו הרמב"ם דקדק לכתוב (בהל' מע"ש ונט"ר פ"ט ה"י): "הנוטע אילן מאכל וכו' כל מה שיוציא האילן בתוך זמן זה הרי הוא ערלה" עכ"ד. הרי לך שדקדק הר"מ לכתוב אילן מאכל דווקא. וכלשון זה גם דקדק וכתב מרן השו"ע (ריש סי' רצ"ד) וז"ל: הנוטע עץ מאכל מונה לו ג' שנים וכו' ע"כ. ועפ"ז היה נראה ברור שדוקא בעץ מאכל לימדה אותנו תורה, לשמור שנות ערלה, אך אם אינו עץ מאכל על מה נשמור. ואדרבה אפילו בפירות מאכל שיש להם ערלה, מ"מ העלים שלהם אין בהם ערלה, ומותרים אפי' באכילה, והלכה פסוקה היא, וכמו שפסק הרמב"ם (שם הלכה י"ג): העלין והלולבין ומי הגפנים והסמדר מותרין בערלה וברבעי, וכן פסקו בטור ומרן בשלחן ערוך (יו"ד סימן רצ"ד סעיף ב'). ואמנם ציינתי שם את דברי מרן בבית יוסף (יו"ד סי' ק"ח בד"ה כתב הרשב"א), שהביא את דברי הרשב"א בתשובה (והיא לו נדפסה בח"ז תשו' שני"ו) וז"ל: "ובשמים של ע"ז ושל כלאי הכרם ושל ערלה אסרו להריח בהם, דאסורים הן בהנאה, דכל שעושים להריח בהן כוורד והדס היינו פלוגתא וכו'. עכ"ד. ובהמשך הוסיף והביא מרן את דברי האורחות חיים (הל' יין נסך אות ל"א) וז"ל: זה הכלל כל מידי דלא הוי לריחא ריחא לאו מילתא היא, אבל דבר שעומד להריח כגון ורד והדס, אסור ליהנות מהרית, עכ"ל. וא"כ לכאורה מפורשים הדברים, שנוהג ערלה בהדס, ואסור להריח בו, כל עוד לא מלאו לעץ ג' שנים. ואמנם הדברים צריכים ביאור, שבשלמא בע"ז, לא אמרה תורה עץ מאכל ושפיר אפשר שאסור גם ההדס, אך ערלה שאמרה בו תורה "עץ מאכל" שאני. אלא שהארכתי לדחות באריכות מרובה שם שאין זה הפירוש בדברי רבינו הרשב"א, והוכחתי הדברים בס"ד ממקורות מפורשים במשניות ובגמרות ערוכות שאין כלל נוהג ערלה בעלים. ובאמת לאור פשיטותם של הדברים ביארתי ב' דרכים במ"ש הרשב"א הנ"ל, או דהא דכתב הדס לא איירי על ערלה, אלא על עבודה זרה שבזה אה"נ אסור להריח ההדס. או שא"ל

שהרשב"א הזכיר הדס גם לענין ערלה, רק שכונתו לענבי ההדס שיש לחוש להם, אך לא לענף ההדס עצמו, שכמו שראינו אין בו חשש ערלה. ומ"מ נראה יותר כהסבר הראשון, והכרחתי הדברים ממה שכתב הרשב"א הדס שלא קאי על כל הדברים, שהרי הרשב"א ז"ל הזכיר בתוך דבריו כלאי הכרם, והרי כידוע ק"ל שאין כל איסור כלאי הכרם נוהג, אלא במיני זרעים ומיני ירקות, ולא במיני אילנות שאין איסור לנוטעם בכרם, וכך נפסק ברמב"ם להדיא (הל' כלאים פ"ה ה"ו). ובע"כ שהא שכתב הרשב"א הדס לא על כל הדברים קאמר, וא"כ ה"ה לגבי ערלה, ולא הזכיר הדס אלא לענין עבודה זרה בלבד. וכצ"ל אודות מה שפסק מרן השו"ע זיע"א בשו"ע (י"ד סי' ק"ח ס"ז) שבשמים של ערלה אסורים להריח בהם, שאירי בבשמים היוצאים מפירות ערלה, שזה ודאי אסור כדין הכללי של ערלה שאסור בהנאה.

ובתוך הדברים הבאתי שם את דברי הרדב"ז בשו"ת (ח"א סי' מ"ד) כתב, וז"ל: ולענין ערלה לא אסרה תורה אלא עץ שנטעו למאכל, אבל נטעו לסייג ולקורות אפילו יש בו פירות אין נוהג בו ערלה, וכ"ש אילני סרק שאין נוהג בו. הילכך כל אילן הנטוע לפירות, כגון לימון נארגא ואתרוג, שיש להם זה"ר פי' פרח, וכו' הלכך מותר להריח בזה"ר של האילנות של ערלה, אע"פ שיש בהם עיקר הפרי לפי שעדיין הוא סמדר, וכיון שמותר לאכול כ"ש שמותר להריח בו. ובהמשך כתב שם, שאם הוא אילן שאינו עושה פירות כגון הכופר הנקרא תמרחינא, או יאסמין או כלף, מותר להריח בו או לאוכלו דקרא כתיב, ונטעתם כל עץ מאכל, ואין זה עץ מאכל אלא עץ של ריח או אילן סרק, שכל אילן שאינו עושה פירות אילן סרק הוא. וסיים שם הרדב"ז, כללא דמילתא, אין לך דבר של ערלה שיהיה אסור להריח בו אלא אילן הנטוע לפירות מאכל, ומריח בפירות עצמן אפי' בעודם בוסר ולא בעודם סמדר.

והבאתי את דיעות ראשונים ואחרונים שהכי ס"ל הלכה למעשה, ועפ"ז כתבתי שאם כן לפי דעת הראשונים ובניהם הארחות חיים והמרדכי ועוד שמותר להריח מאתרוג של ערלה כיון שנטעו למאכל ולא לריח, וכ"פ הש"ך [עכ"פ לענין ערלה] וכ"פ הפר"ח. ועוד. ואמנם הבאנו שהריטב"א כתב מפורש שאסור להריח בפרי ערלה אף אם ניטע למאכל, וכ"כ הגר"א וכ"פ הרב פרי תואר, וכ"פ הרדב"ז הנ"ל, אלא שהוסיף הרדב"ז שכל זה אם יצאו הפירות מכלל שלב הסמדר והגיעו לבוסר, אך בלא"ה, כל עוד והם בשלב גידול של עד [ועד בכלל] הסמדר, הרי מותרים אפי' באכילה וכמו שפסק הרמב"ם בהל' ערלה (פ"ט הל' י"ג), וא"כ

פשוט שמותר לברך עליהם ברכת הריח. אלו תו"ד הרדב"ז. ולפי"ז ברכת האילנות, שמברכים על הליבלוב, דהיינו הפריחה הראשונית, והיא עדיין קודם הבוסר, וא"כ מדוע יש לאסור, הרי אין ע"ז דין ערלה. וכ"ז כמובן מלבד הטעם, שכתבו הפוסקים המתירים, שהברכה היא על כללות הבריאה, וסברא זו לתוספת תחשב, אך מעיקרא יש להבין על מה יש לאסור. ולאחר החיפוש מצאתי להרב ישכיל עבדי שהביא בקיצור את מה שכתב בשו"ת קרית חנה דוד (ח"א סי' ל"ד) שהאריך שם להוכיח שמותר להריח בפירות ערלה [כדעת הש"ך והפר"ח הנ"ל], וממילא יכול לברך ברכת האילנות, וסיים וכ"ש לפמ"ש לעיל דבפרי האילנות אין דין ערלה, הכא עדיין לא חל עליהם שום איסור, וליכא ספיקא כלל, עכ"ל הרב קרית חנה דוד. ושמחתי בזה. ובודאי יש לומר, שהיינו רק אם מברך בעודם פרח ולא יותר מכך. ובלא"ה א"א לברך ברכת האילנות אלא בעודם פרח, אך אם חנטו היינו שנפלו הפרחים, כבר א"א לברך.

אלא שיש לציין שאע"ג שברמב"ם ז"ל הדברים מפורשים שסמדר אין בו ערלה, מ"מ כבר דנו הפוסקים אם דין סמדר הוא רק בענבים או בכל הפירות ועי' בברכ"י (רצ"ד ס"ב) שהביא בשם הרב בני דוד שדן בזה, ואולם העולה על כולנה היא התמיהה מדוע מרן השו"ע בהל' ערלה (רצ"ד ס"ג) השמיט דין זה דסמדר, ועי' בברכ"י שהביא בשם לקט הקמח והרב בני דוד שהקשו כך. ובכל זה כבר דן בארוכה מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א מורה דרכו של המכון, בתשובתו הרמת'ה [והיא לו נדפסה בחוברת תנובות שדה גליון מס' 5] והסיק שם בזה"ל: מ"מ נראה דאין להניח ספיקו של הטור מפני פשיטותו דהרמב"ם ז"ל, ובפרט שאנו פוסקים כמוהו בעניני זרעים בפרט. והמחמיר לאסור גם את הסמדר תע"ב, ובפרט שמרן ז"ל לא גילה דעתו להדיא. ועוד נלע"ד דבכונה דילג מרן ז"ל הדין של סמדר שהוא מותר משום ערלה, ונטה מדעת הרמב"ם ז"ל בזה. וכמ"ש דמספקא ליה דאפשר שחכמים מודים לרבי יוסי בשאר האילנות וכמ"ש רש"י ז"ל בברכות הנ"ל. ואם כנים דברינו אלו י"ל שזו היא הסיבה שגם בדין קביעת שנות הערלה שינה מלשון הרמב"ם ז"ל שכתב כל מה שיוציא האילן, דמזה משמע דבעינן עד שיוציא בוסר וכנ"ל. ומרן ז"ל כתב במקום זה, כל הפירות שיחנטו דאפשר דלדעתו שחושש לשיטת רש"י הנז', א"כ יש ללכת בעניני ערלה אחר הסמדר שהוא הפרח שממנו יוצא הפרי. וע"כ לא נקט לשון הרמב"ם דלשון "שיוציאו" קאי על הפרי והוא בוסר, ולא רצה להכריע בזה להקל כהרמב"ם, וע"כ נקט לשון סתמי "שיחנטו" שזה סובל את ב' הפירושים. ומ"מ לא יצאנו מכלל

ספק בדברי מרן ז"ל בזה. וע"כ המחמיר לחשוב זמן הערלה מעת הוצאת הפרח שהוא הסמדר תע"ב, ומי שמיקל בזה אין מזניחין אותו שיש לו על מי לסמוך, ובפרט שכן הכריע הרמב"ם ז"ל גם בפירושו למשנה וגם בחיבורו. עכ"ל.

ולפי זה אפשר להבין מדוע הפוסקים לא סמכו על מה שכתבנו להתיר כי אולי חששו שמשלב הסמדר שייך הערלה שזה שלב הפריחה, וממילא יהיה אסור ליהנות גם בשלב זה ולכן חיפשו טעמים אחרים.

אלא שלענ"ד גם אם נאמר שלדעת מרן הב"י גם הסמדר אסור בשאר אילנות, ורק עד שלב הסמדר מותר, לענ"ד עדיין אפשר להתיר, שהנה מרן שליט"א בספרו הנ"ל כתב, שאם נפלו הפרחים, כבר א"א לברך. וא"כ ברכת האילנות היא כל עוד והפרחים קיימים, ולענ"ד כמו שהארכתי במקום אחר ששלב הסמדר הוא רק לאחר נפילת הפרח, ועד אז הוא עדיין בשלב הפריחה והחנטה [הקרויה כיום] שהוא טרום הסמדר. והוכחתי דברי [במכתב למו"ר שליט"א מיום ה' כ"ט ניסן התשנ"ו] מרש"י עה"ת (בראשית פ"מ פס' י') שכתב עה"פ ובגפן שלשה שריגים והיא כפורחת עלתה ניצה, וביאר רש"י, ואחר הפרח עלתה ניצה ונעשה סמדר, ע"כ. הרי שהסמדר הוא שלב לאחר נפילת הפרח. וכן ביאר רש"י עה"פ בשיר השירים "התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח" ומבאר שם, והגפנים סמדר: כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר, עכ"ל. וכך ביאר רש"י במס' קידושין (דף נ"ד ע"ב בד"ה כשהוא סמדר) וז"ל: כשהענבים ניכרים לאחר שנפל הפרח, ע"כ. ומה שהביא מו"ר שליט"א שם בתשובתו, את הר"מ בפייהמש"נ שכתב וז"ל: וסמדר הוא הפרח שממנו יהיה הפרי, אבל בבוסר אין חולק שהוא אסור עכ"ל. לענ"ד אין ללמוד מכאן שלדעת הרמב"ם סמדר היינו הפריחה, שאדרבה הר"מ כתב כאן שממנו יהיה הפרי, וכי מהפרח יוצא הפרי, הרי אדרבה הפרח נופל, ונשאר הניצה שממנה יוצא וגודל הפרי. ועוד הביא מו"ר שם את המלאכת שלמה שהביא פירוש רש"י ז"ל בברכות (ל"ו ע"ב) שכתב דהענבים כיון שנפל הפרח שלהם וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר. וכתב עליו דאינו כן דזה מיקרי פתח הסמדר וע"ש. ועי' במאירי ז"ל עמ"ס סוכה (עמ' ל"ו ע"א בד"ה היה לבן מנומר) שהחשיב את הסמדר עד שלב הרבה יותר מאוחר והוא, שיגדילו קצת ויזחילו מהם משקה שבשיעור זה יצא מכלל סמדר. עכ"ל. הרי לך שזה הרבה אחר נפילת הפרח עדיין קרוי סמדר, ולא שמיד אחר נפילת הפרח חשיב פתח הסמדר כמ"ש הרב מלאכת שלמה. ועי' עוד במאירי (ריש פ"ק דר"ה בד"ה באחד בשבט) שכתב, וחנטה הוא הוצאת פרי קטן והוא שאמרו

אילן שחנטו פירותיו, שהדבר מוכיח שעל הפרי עצמו הוא אומר כן. ואמנם הביא שם גם י"מ שהוא קודם שיצא הפרי כלל, אך נראה שהסכים לפירוש הא'. ובאמת שכפי הנראה חייבים לומר שיש בסמדר מעט פרי שאל"כ איך נבין דעתו של רבי יוסי שאומר סמדר אסור משום שהוא פרי, ואם הוא רק הפריחה עם הגרעין הקטן שבפנים, איזה פרי הוא. ומ"מ הכל אינו מוכרח חוץ מדברי רש"י שמפורשים הם. וא"כ אם כסברת רש"י נראה, שכיון שהברכה על האילנות היא דווקא בעוד הפרח קיים, א"כ הוא שלב קודם הסמדר ומותר באכילה וק"ו בברכת האילנות. ויהיה מותר לכתחילה לברך ברכת האילנות על פרחים המלבלבים שבאילנות הגם שהם עדיין ערלה, כיון שפרחים אלו עדיין אינם פרי ומותרים בהנאה. ובפרט שיש לצרף סברת הפוסקים האחרים הנז' לעיל שכתבו שברכת האילנות היא ברכה כללית על הבריאה, כך שאפשר לברך ללא חשש.

מסקנא דמילתא:

- א. **הגם** שיש מי שהתיר לברך ברכת האילנות על אילנות המורכבים כלאים מין בשאינו מינו, והגם שהלכה למעשה המיקל בזה אין מזניחין אותו, בוודאי שלכתחילה שב ואל תעשה עדיף. וענין זה נוגע הלכה למעשה שיש להמנע מלברך ברכת האילנות על עצי אגס [שרובם מורכב על כנה שאינו מינו] וכן על עצי אפרסק ושקד שחלק גדול מהם מורכבים באיסור, ומאיך בפירות כגון רימון וזיתים שפורחים גם הם בעונה זו אין לחוש כלל כיון שאינם מורכבים. ובפירות הדר ראה מה שכתבנו בפנים, והגם שיש להקל, פעמים שגם הם מורכבים האיסור אף לדעת המקילים.
- ב. **מותר** לכתחילה לברך ברכת אילנות על פרחים המלבלבים באילנות שהם עדיין ערלה. ומעבר לטעם שהוזכר בפוסקים הארכתי להוכיח שלכאורה לכו"ע יהיה מותר כיון שבפרחים קודם נפילתם הם קודם שלב הסמדר, ועד שלב זה לכו"ע הם עדיין אינם ערלה, ויהיה מותר לכתחילה ליהנות מהם ולהריח בהם. והבאתי שכן פסקו הרבה מן הראשונים והאחרונים. ואם כן לכו"ע יכול לברך "ליהנות בהם בני אדם" כיון שהם מותרים בהנאה. ובפרט שיש לצרף סברת שאר הפוסקים שהברכה היא כללית, ואילנות ערלה לא נעשו באיסור, ובעתיד גם אילן זה יהיה מותר.

ביקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
 חוקר תורני ראשי ומנהל תחום פסיקה הלכתית של המכון

דין פורס מפה ומקדש (ערבי פסחים דף ק.)

א. בפסחים (דף ק.) דתניא מפסיקין לשבתות (אם התחיל סעודתו בהיתר קודם המנחה והיה אוכל והולך עד שתחשך מפסיק סעודתו מיד כשיחשיך ומקדש היום, רשב"ם) דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אין מפסיקין ומעשה ברשב"ג [ורבי יהודה] ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום א"ל רשב"ג לרבי יוסי ברבי רצונך נפסיק וניחוש לדברי יהודה חברנו אמר לו בכל יום ויום אתה מחבב דבריי לפני רבי יהודה ועכשיו אתה מחבב דברי רבי יהודה בפני הגם לכבוש את המלכה עמי בבית א"ל א"כ לא נפסיק שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות אמרו לא זז משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי אמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי אלא פורס מפה ומקדש. ופירש הרשב"ם **לא כר' יהודה**. דאמר מפסיקין דמשמע עקירת שולחן: **ולא כר' יוסי**. דאמר א"צ להפסיק כלל אלא יגמור סעודתו אפי' משחשיכה ויברכו בהמ"ז ואח"כ מביא לו כוס שני לקידוש היום כדתניא לקמן בשמעתין אלא פורס מפה על המאכל כדין כל שבתות השנה שהביאו לחם על השולחן קודם קידוש כדתני' לקמן א"נ משום סילוק פתורא ואח"כ אומר קידוש היום על הכוס וחוזר ואוכל וגומר סעודתו, ונראה בעיני דס"ל לשמואל דהלכה כרבי יוסי כדקתני בברייתא שקבעו הלכה כמותו אלא שבא להחמיר על עצמו קצת שלא יגמור סעודתו ויקדש אח"כ אלא יקדש תחלה ואח"כ יגמור סעודתו, דאלת"ה שמואל דאמר כמאן דהא בריית' דקתני פורס מפה ומקדש לא קאי אהפסקת אכיל' כלל אלא בבא לקדש עתה ולאכול בשבת לכתחלה מיירי:

ב. ורש"י שם פירש אלא פורס מפה, "על השולחן ומקדש היום וחוזר ואוכל":
 ונראה כוונת רש"י פורס מפה על כל האוכל שעל שולחן וכמו שכתב הרשב"ם פורס מפה על המאכל והטעם משום סילוק פתורא, והוא במקום עקירת השולחן לרבי יהודה כמו שכתבו התוס'. אבל אין נראה לפרש דברי רש"י כמו שפירש הרשב"ם בפירוש הראשון דפריסת המפה הוא ככל שבתות השנה שהביאו לחם על השולחן קודם קידוש כדתניא לקמן וכו', דפירוש זה כתב הרשב"ם לפי פירושו בברייתא לקמן דאיירי בהתחלת הסעודה אבל רש"י פירש שם דמיירי בהתחילו לאכול, ע"ש. ולפי זה לפרש"י אין לנו מקור לפריסת המפה בהתחלת הסעודה בכל שבתות השנה.

ובעיקר מה שפירש הרשב"ם בפירוש השני דפורס מפה משום סילוק פתורא ביאר המהרש"א כונתו משום ברכת המזון וכו', ע"ש. אבל לכאורה ממה שמסיים הרשב"ם דאח"כ אומר קידוש היום על הכוס וחוזר ואוכל וגומר סעודתו ולא הזכיר כלל הברכת המזון, קצת נראה דאינו צריך לברך ברכת המזון. ולולא דברי המהרש"א הוה אמינא דהסילוק פתורא שכתב הרשב"ם הוא כדי שיהיה כעין הפסקה דרבי יהודה וענינו לסלק השולחן שהיה ערוך בתחילה לצורך חול וכמו שכתבו התוס' [ומוכח מדבריהם כמו שתבנו דלשמואל לא צריך לברך ברכת המזון].

ולכאורה ממה שמוכיח הרשב"ם דשמואל ס"ל כרבי יוסי אלא שבא להחמיר שיקדש לפני כן ועל כן פורס מפה, נראה דאתא להכריע כהטעם הראשון דפורס מפה כדין כל שבתות השנה ולא משום סילוק פתורא דלטעם דסילוק פתורא אדרבה יותר נוטה שמואל לדעת רבי יהודה, ודו"ק.

ג. והנה הרשב"ם העיר כאן דאם לא תאמר דשמואל כרבי יוסי קשה שמואל דאמר כמאן דהא ברייתא דקתני פורס מפה ומקדש לא קאי אהפסקת אכילה כלל אלא בבא לקדש עתה ולאכול בשבת לכתחילה, ע"ש. ובאמת לפי פרש"י מיושב קושיא זו דהוא פירש הברייתא בהפסקת אכילה כנ"ל ואם כן שמואל דאמר כתנא דברייתא דלקמן וכן הוא בר"ן דשמואל סמך אדברי הברייתא, וע"ש שהביא ראיה לזה מהירושלמי.

אבל הרשב"ם לקמן לא הסכים לפירוש רש"י בברייתא. ובאמת פירוש רש"י שם אינו פשוט כלל דהוא פירש אין מביאין את השולחן, לאכול משקדש היום אלא אם כן קידש. ואם הביא, קודם לכן פורס מפה וכו', ע"ש. והוא קשה דסיפא לא דמיא לרישא דלפי מה שפירש ברישא אין מביאין משקדש היום היה לו לפרש ואם הביא משקדש היום (ולא קודם לכן) [ועוד קשה קצת מה שפירש ואם הביא לפני שקידש היום וכו', דהא לפני שקידש היום לכתחילה נמי מביאין לרבי יוסי]. ונראה דמשום הכי הוצרך רש"י שם להביא פירוש נוסף בברייתא אי נמי אין מביאין את השולחן בערב פסח אפילו מבעוד יום (וכן פירש הרז"ה הובא בר"ן) והשתא אתי שפיר הסיפא דאם הביא שולחן בערב פסח והוי סיפא דומיא דרישא. ועי' ר"ן שהקשה על פירוש זה דמדקאמר בברייתא אין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש משמע דלא יביא את השולחן בזמן קידוש קאמר לכן הסכים הר"ן לפירוש הראשון של רש"י, ע"ש.

ד. והנה רש"י והרשב"ם כתבו לקמן (דף קב.) לרבי יהודה דעל כוס ראשון אומר קידוש היום ואח"כ מברך ברכת המזון על כוס שני והסבירו התוס' טעמם משום שאינו יכול לטעום מכוס של ברכת המזון בלא קידוש (וברשב"ם ורש"י שם לא הזכירו טעם זה אלא כתבו דהואיל והגיע עונת קידוש צריך לקדש תחילה, ע"ש). והקשו התוס' דהא לעיל (דף ק:) מקשה הגמרא לשמואל דאמר

פורס מפה ומקדש מהא דאמר שמואל מפסיקין לקידוש מאי לאו בעקירת שולחן, ע"ש. משמע דלרבי יהודה בעינן עקירת השולחן לפני קידוש כפריסת המפה לשמואל, ולפי פירוש הרשב"ם ורש"י דמקדש ברישא ואח"כ מברך ברכת המזון קשה מנא לן דבעי עקירת שולחן לפני קידוש דילמא עקירת השולחן היא אחר קידוש לפני ברכת המזון כמנהגם לעקור השולחן לפני ברכת המזון, לכן כתבו התוס' דלרבי יהודה מברך ברכת המזון על כוס ראשון ואח"כ אומר קידוש היום על כוס שני, ע"ש.

והנה ברשב"ם לקמן (דף קב:) ד"ה ולימרינהו תרווייהו משמע דהבין דעקירת השולחן לרבי יהודה אינה לפני הקידוש אלא בין קידוש לברכת המזון, ע"ש. ומה שהקשו התוס' מקושיית הגמרא (דף ק:) יש ליישב לפי מה שביאר הרשב"ם לעיל דשמואל כרבי יוסי ופריסת המפה לפני קידוש הוא כדין כל שבתות השנה ואינה כעקירת השולחן לרבי יהודה ואם כן יש לומר דהגמרא הקשתה לשמואל מהא דקאמר מפסיקין לקידוש והבינה הגמרא דהיינו בעקירת שולחן לפני ברכת המזון כמנהגם ולא סגי בפריסת מפה. ותירצה הגמרא דמפסיקין היינו בפריסת מפה בעלמא לפני קידוש כדין כל שבתות השנה ולא ברכת המזון בעקירת שולחן. **אבל** ברש"י משמע שהבין דפריסת המפה היא כעקירת השולחן לרבי יהודה וכמו שכתבנו לעיל ואם כן צריך ביאור מה יענה לקושיית התוס' דמנא לה לגמרא דבעי עקירת שולחן לרבי יהודה לפני קידוש משום עקירת סעודת החול דילמא הא דבעי עקירת שולחן הוא לפני ברכת המזון וכמנהגם בחול. ונראה ליישב דדקדקו כן ממה שאמר רשב"ג לרבי יוסי רצונך שנפסיק וניחוש לדברי רבי יהודה וכו' ואם לרבי יהודה מקדשים ברישא ואח"כ עוקרים השולחן היה לו לומר רצונך שנקדש וכו', ודו"ק.

ה. ולתוס' שכתבו דמברך ברכת המזון על כוס ראשון ואח"כ אומר קידוש היום על כוס שני יש לעיין איך ישתה כוס של ברכת המזון לפני קידוש. והיה מקום לומר לפי דבריהם דבאמת רבי יהודה ס"ל דמותר לשתות לפני קידוש כדאית ליה לרבי יוסי אלא דס"ל לרבי יהודה דצריך לעקור הסעודה ראשונה שעשה לשם חול. ואפשר עוד ליישב על פי דברי הרמ"א סי' רעא סעיף ו שהביא מחלוקת אם יטעום מכוס של ברכת המזון קודם שיקדש והסביר המ"ב (ס"ק לא) דאית דסבירא להו דמברך בורא פרי הגפן וטועם תיכף כמו בכל כוס של ברכת המזון ולא חשיב טועם קודם קידוש משום שהכוס שייך לסעודה שהיה קודם חובת קידוש וכו' ואית דסבירא להו שאינו טועם ממנו משום דאסור לטעום קודם קידוש וממילא אינו יכול לברך עליו בורא פרי הגפן אלא מברך תחילה בורא פרי הגפן על כוס של קידוש ומברך ושותהו ואח"כ שותה כוס זה של ברכת המזון בלא ברכה.

הרב **יוסף צברי** שליט"א

מח"ס "ויען יוסף"

בירור הלכתי בדין ערלה בעצים הנטועים לנוי

המשך המאמר מהגיליון הקודם* ...

[בגיליון הקודם הובא חלק הארי של המאמר העוסק בעיקר מעמדו של עץ הנטוע על ידי העיריה לצורך הרבים – לעניין ערלה. וכעת דן בעניין זה מצד היבטים נוספים ...]

ה. נוטע לסייג ולקורות.

אלא שאחר כל זאת נתתי אל לבי, דהנה כל מציאות זו של עצי פרי הנטועים לנוי אינה דומה אלא לנידון של נוטע לסייג ולקורות, וכמו שפסק השו"ע (סי' רצ"ד סעיף כ"ג): "הנוטע אילן מאכל ואין דעתו לצורך אכילה אלא להיות גדר לשדה או בשביל העצים לשורפן או לבנין פטור, והוא שיהא ניכר שאינו לצורך אכילה, כגון אם הוא לשריפה שנטען רצופים ואינו מרחיק ביו אילן לאילן כראוי, ואם הוא לבנין שמשפה הענפים כדי שיתעבו, ואם לגדר במקום שהוא צריך לגדור, ואפילו אם צידו וכו', עכ"ל. ומקורו מהירושלמי פ"ק דערלה ה"א ומהרמב"ם פ"י מהל' מעשר שני הל' ב' ע"ש.

ואם כן, כיון שפטור זה מערלה שייך על כל מי שנוטע עץ מאכל ואין כוונתו לפירות היוצאים ממנו, א"כ אף עצים אלו שנוטעו אך ורק לנוי שייך בהם פטור זה שהלא לא היתה כוונת נוטעם שיגיעו הפירות היוצאים מהם לשימוש הרבים כלל, ונבחרו עצי זית אלו בדוקא אע"פ שהם עצי פרי לפי שגזעם נאה, וכיון שכך היתה כוונת הנוטע לכך מתחילה חל עליהם פטור זה ואף הפירות היוצאים מהם יהיו מותרים באכילה.

ואל תתמה מדוע אם כן הביאו הפוסקים רק דוגמאות של סייג וקורות וכדו', ולא כתבו כגון נוטע לנוי המצוי יותר, מכיון שבזמנם שלכל אחד היתה חצר פרטית וסייג וגדר היה דבר מצוי, וכן קורות לבניה בזמנם שהיו בונים הכל

* בגיליון הקודם צויין שמו של הרב הכותב באופן שגוי. כמו"כ מה שנכתב בחלק א של המאמר בגיליון הקודם לגבי תשו' הגרש"ז אורבך וכו', תשובה זו נדפסה בשו"ת מנחת שלמה קמא ח"ב סי' ס"ט ולא כפי שנכתב.

בעצמם וכן עצים לשריפה לחימום הבית, והיו פחות מקומות ציבוריים כמו היום שיש גנים ועיריות שדואגים לנטוע בהם עצים לנוי, אך אה"נ דין אחד להם שכל שכוונתו ליהנות רק מהגזע בלבד ולא מהפירות פטור מערלה.

אלא שכאשר הגענו לשלב זה עלינו לברר ב' שאלות:

א. **הלא** השו"ע החמיר שכדי להשתמש בפטור של סייג צריך "שיהא ניכר שאינו לצורך אכילה" והוא פלוגתא בירושלמי פ"ק דערלה ע"ש, וא"כ בעצים אלו הנטועים לנוי באיזה אופן ניכר מצורת הנטיעה שאין כאן שום כוונה לאכילה שניתן להם פטור של סייג.

ב. **ישנם** אופנים רבים בעצי פרי הנטועים לנוי שכוונת העיריה הנוטעת אותם הוא שהרבים יהנו ג"כ מהפירות הגדלים על העצים, כגון עצי דקל העמוסים בתמרים וכל כה"ג, האם כונה זו פוגמת בפטורא דסייג הנ"ל, דסו"ס הלא כוונת הנוטע היא להגיע ג"כ לשימוש בפירות עצמם לנוי ואין כוונתו להשתמש רק בגזע העץ לנוי.

אכן לגבי השאלה הראשונה מצאנו את אשר נפסק בספר משפטי ארץ הל' ערלה (פ"ז ס"ב עמ' ס"ה) דעצי מאכל הנטעים לנוי וניכר שלא ניטעו למאכל פטורים מערלה, וביארו שם בהערות שכיום ניכר הדבר על ידי מיקום נטיעת העצים שננטעים דווקא בגנים ובצדי הדרכים ובמקומות ציבוריים וכד', וכן כתוב בספר עדות ביהוסף להגר"י מטלז סי' ל', ושכן פסק הגר"ש אלישיב שליט"א ע"ש.

ונראה להוסיף בזה שאף מלשון השו"ע גבי סייג יש ליתן ראייה לזה, שהרי כתב שם: "ואם לגדר במקום שהוא צריך לגדור" משמע שעצם מיקומם של העצים קובע לנו כהוכחה גמורה את כוונתו של הנוטע, ואף בנידון דידן נימא שמיקומם של העצים בצידי הדרכים יקבע את גדרם לפטור מערלה.

ו. **האם ראיית פרי נוי נחשבת שימוש בפרי.**

אלא שלגבי השאלה השניה נסתפקו שם במשפטי ארץ ונשארו בצ"ע, ועלינו לברר האם באופן שכוונת העיריה הנוטעת היא כדי שיהנו הרבים גם מהעץ וגם מהפירות הצומחים עליו לנוי, אם כונה זו מחשבא שנטעוהו כדי להשתמש בפירותיו לנוי לחייבו בערלה.

ולכאורה היה מקום לדון, מנלן דראיית הפירות בעצים וההנאה מהם נחשבת לשימוש בפרי, דילמא דווקא הנאת ריח וכדו' שחושיו נהנים ממש

מהפרי חשיב שימוש, אך הנאת ראייה קלושה היא ולא חשיבא שימוש.

ונראה להוכיח שאין חילוק, ואף הנהנה מראיית הפירות חשיב משתמש בפרי

באופן זה, ואין חילוק בין חוש הריח לחוש הראייה:

א. **ממה** שכתב רבינו שמואל ב"ר משולם גירונדי מגדולי הראשונים בספרו

"אוהל מועד" (שער הברכות דרך שלישי, הובא ג"כ בספר קובץ שיטות

קמאי עמ"ס ברכות ח"ב עמ' תתת"ח) וז"ל: "הרואה פרי חדש ונהנה בראייתו

מברך שהחיינו, ואין זה אלא רשות לקצת מן החכמים, ומי שאינו נהנה

בראייה אינו מברך שהחיינו עד שיאכל ממנו" עכ"ל, הרי לך שהנאת ראייה

חשובה עד שתיקנו על כך ברכה לשיטה זו.

ב. **הלא** ידוע מאי דאמרו בברכות (מ"ג ע"ב) האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי

אילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וכו', הרי שחז"ל

תיקנו ברכה על הנאת הראייה, משמע דחשובה היא ולא גרעה מריח שנהנה

ממנו, ואף אם תבוא לומר דשאני ברכת האילנות דלא הוא "ברכת הנהנין"

אלא ברכה נפרדת ותקנת חז"ל מיוחדת, הלא מצינו בראשונים רבים שהביאו

ברכה זו בסמוך לדין של ברכות הריח והנאה מהפירות בריח, והם הכלבו הל'

ברכות סימן פ"ז, והאהל מועד שהבאנו לקמן ע"ש, ורבינו המעילי בספר

המאורות על הגמ' בברכות הנ"ל, והראב"ן בסימן קצ"ה, והאגור בסימן שי"ח,

(והביא כולם בקובץ שיטות קמאי לברכות שם, ולא הארכתי להעתיק כל

לשונם שלא להאריך, קחנו משם.) ומדהסמיכו ברכה זו יחד עם שאר ברכות

הנהנין משמע שגם הנאת ראייה נחשבת הנאה ושימוש לא פחות מהנאת ריח

הפרי, ולכן נתקנה ברכה זו דברכת האילנות.

ומעתה, אם יתברר לנו שערלה האסורה בהנאה, היינו שלא רק נאסרו פירותיה

באכילה אלא אף בשאר שימושי הפרי, אם כן הנוטע לסייג דפטור צריך

שלא תהא לו כל מחשבת שימוש עתידית בפירות כלל, ואם נטע עצים לנוי על

מנת להשתמש ג"כ בפירותיהם לנוי, יש כאן שימוש האסור בפרי ותחול עליו

ערלה משום כך.

ז. **דין הנוטע לריח, וכן לצורך מחקר או רפואה.**

אלא שגם זה עלינו לברר:

א. הנוטע אילן פרי לצורך הנאה בלבד מפירותיו שיצמחו בו, האם חייב בערלה משום כך.

ב. וכן עלינו לברר, מה דינו של חוקר הנמצא במכון מחקר מדעי, ורוצה ליקח עץ פרי ולנוטעו אך ורק לצורך שימוש בפירות שיגדלו עליו (שיעור גידול שיתחייבו בערלה אז) לצורך מחקריו, האם יחייב בערלה משום כך, ולא יוכל להשתמש בפירות אלו למחקר עד שיעברו שלש שנים.

ג. עוד יש לדון, האם אדם שנוטע עץ פרי לצורך שימוש בפירותיו לרפואה, האם חייב בערלה משו"ה.

ונראה לפשוט כל זאת מתשובת הרדב"ז (ח"א סי' מ"ד) וזה לשונו שם: "שאלת ממני אודיעך דעתי אם אסור להריח במיני בשמים של ערלה, תשובה, לפי שיש במצרים מיני ריח הרבה צריך לפרש לך את הכל, תחילה צריך שתדע כי הערלה אסורה בהנאה והריח יש בו הנאה כדאמרין לגבי הקדש ריח קול ומראה לא נהנים ולא מועלים, הלכך כל דבר שהוא אסור בהנאה אסור להריח בו וכו', ולענין ערלה לא אסרה תורה אלא עץ שנטעו למאכל אבל נטעו לסייג ולקורות אפילו יש בו פירות אין נוהג בו ערלה וכל שכן אילני סרק שאין נוהג בו. הלכך כל אילן הנוטע לפירות כגון ניימון ונארג' ואתרוג וכיוצא בהם שיש להם זה"ר פרוש פרח, צריך לדקדק שלא יהא בפרי עצמו אעפ"י שהוא בוסר אלא בעודו סמדר, שכך שנו העלין והלולבין ומי גפנים וסמדר מותר בערלה וברבעי, הלכך מותר להריח בזה"ר של אילנות של ערלה אעפ"י שיש בהם עיקר הפרי לפי שעדין הוא סמדר וכיון שמותר לאכול מותר להריח בו, אבל אם גדל הפרי קצת אסור להריח בו וכ"ש שאסור לאוכלו וכו', כללא דמילתא אין לך דבר של ערלה שיהיה אסור להריח בו אלא אילן הנוטע לפירות מאכל ומריח בפירות עצמם אפילו בעודם בוסר ולא בעודם סמדר", עכ"ל הרדב"ז שם.

ומדברי הרדב"ז אנו למדים אף לשאלותינו, שכל שנוטע עץ מאכל ומתכוין להשתמש כל שימוש שהוא בפירותיו לאחר שיגדלו, בין אם זה שימוש ריח בין שימוש של מחקר ובין שימוש של רפואה, ולענינינו אף שימוש של נוי מהפירות, חייב בערלה ואין לו פטור של נוטע לסייג.

(ועוד) עיין בתשובת הרדב"ז סימן תצ"ט לגבי האילן "כייר שנאנבר", שפטרו הרדב"ז מערלה רק משום ש"לאו עץ מאכל הוא כיון שאין דרך הבריאים

לאוכלו". - משמע שאם עץ מאכל הוא לבריאים ולכל העולם, אף אם יטעהו רק לצורך אכילה יהיה חייב כיון שכוונתו להשתמש בפרי החייב מן הדין בערלה דפרי מאכל הוא ע"ש ודו"ק).

והנה בילקוט יוסף (ערלה עמ' רס"ו) דן בטוטו"ד בנידון זה, אלא שרצה להוכיח מדברי הירושלמי, דכיון דהילפותא לפטור סייג היתה מהפסוק "ונטעתם כל עץ מאכל" ולא למדו מזאת מקרא ד"וערלתם ערלתו את פריו" - מוכח שהכל תלוי אם העץ למאכל או לא אבל לא איכפת לן אם כוונתו ליטע הפירות לנוי, כיון שאין העיקר השימוש בפרי אלא השימוש בהם למאכל דווקא, ע"ש.

ולהאמור ליתא, דהלא פשיטא דכוונת הירושלמי במה שנקט לשון "מאכל", שאינו מאכל דווקא, אלא דדרך הפרי לאוכלו ובלשון אכילה נכללו כל השימושים האפשריים להעשות מהפרי מעצמו ולהנות ממנו, ובכללם הנאת ריח וכן הנאת רפואה ומחקר והוא הדין נוי, שכולם שימושים הנעשים בפרי עצמו והצורך של הנוטע בשימוש זה חשיב לדידיה כ"אכילת" הפרי והשימוש בו.

וכן מה שהביא שם לשון הרא"ש, "בשביל אכילת פירותיהן", היינו נמי צורך שימוש בפרי גופיה בכלל, וה"נ ננקוט בלשון השו"ע שכתב: "ואין דעתו לצורך אכילה", היינו אין דעתו לצורך שימוש בפירות לאכילה או לשאר צרכיו .

וכן כתבו להדיא הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב סי' פ"ד, והגרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי זרעים (ח"ב סי' ה') ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ע"ה), - דלא גרע מנוטע למצוה דפסק השו"ע דחייב בערלה, והתם נמי צריך הוא את הפרי להשתמש בו למצווה, משמע שכל שימוש מחייב ולא דווקא אכילה, ובספר נטע הילולים (זרע גד סק"א) שכתב להוכיח כן מדברי הרשב"א (ח"ג סי' רל"ד) שאסור להריח בורד של ערלה, ולכולהו רבוותא פשיטא דיש ערלה בריח דחשיב כשאר שימושי הפרי.

ה. בירור שאלתינו במציאות ימינו.

בשר"ת גדל ראובן (ח"ב סי' כ"ז) כתב הגאון רבי ראובן כץ זצ"ל אב"ד פ"ת לגבי גדילתו של אילן שנעקר בגושו: "ובאמת שאלתי לגדולי המומחים, ואמרו לי שאי אפשר לחיות בגוש אפילו כמה חודשים בשום אופן".

וכן כתב בשות ציץ אליעזר ח"א סי' י"ט וז"ל: "ובגושיהם לבד אינם יכולים להתקיים אלא ימים או שבועות אחדים (אם לא ששתלו אותם לכה"פ לתוך פח או עציץ וכמו שראיתי במכתב ממומחה למטעים) עכ"ל.

אלא שבשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ס"ט) כתב דכל מה שאמרו המומחים שאין יכולין לחיות בגושיהן אלא כמה חודשים זהו דווקא אם יעמדו כל ללא

טיפול, אבל אם ניקח אותן בגושיהן ונכניסם לעציץ ונטפל בהם בהשקיה ובזיבול וכו', ודאי שיכלו לחיות זמן רב, והעתיק מכתב ממומחה מפורסם שכתב לו כן, ושלפעמים מסוגל גם לעשות פירות בעודו בעציץ עי"ש.

ולכן פניתי בנידון דידן לכמה גורמים לברר האם המציאות בימינו השתנתה, ואפשר שעצים יוכלו לחיות שלוש שנים עם טיפול והשקיה בגושיהן בלבד.

הרה"ג שאול רייכנברג שליט"א (מח"ס משפטי ארץ ערלה ועוד, מביהמ"ד להלכה בהתיישבות שע"י הגר"י אפרתי שליט"א) ענה לשאלתי מיום ד' כ"ח ניסן התשס"ח, שאין הוא מכיר מציאות של נטיעות עצי זית, שיוכלו לחיות בגושיהן שלוש שנים, (כמובן רק ע"י טיפול והשקיה) ובפרט בנטיעות בוגרות.

הרה"ג דוד אביטן שליט"א (מח"ס אוצר התשובות ערלה) בשיתוף מומחי המכון, ענו בחפץ לשאלותי, ולשאלתי האם עצי זית שהועברו בגושיהן יוכלו להחזיק מעמד ג' שנים אם יחיו בגושיהן, נתבקשתי לברר על ידם כמה פרטים: גיל העצים, וכמות העפר שעמו הובאו והאם זה כולל שורשים.

בשיחתי עם מנהל מחלקת גינון באגף לחזות העיר בעיריית אלעד ר' אילן משהדי הי"ו (שג"כ סייע בעדי ועל כך יישר כוחו) נתבררו הפרטים הבאים (השייכים דווקא לעצי הזית הצעירים שננטעו לפני כשנה): גיל העצים בזמן שהובאו היה כעשר שנים, והם הובאו עם כמות עפר של בין 50 ל-75 ליטר עפר כולל שורשים.

תשובתם על נתונים אלו היתה, שאם לאחר זמן השתילה הגיע העץ למצב "ערקה" דהיינו שלאחר נטיעתו באדמה שכמשו מעט עליו, ורק אח"כ חזר הוא ופרח שנית, זוהי הוכחה שעל אף גוש העפר הגדול שבא עמו, לא היה בכוחו לגדול עמו ג' שנים, אך אם לא נתקיים מצב זה, אלא עליו נשאר כמות שהיו, זהו סימן שיכל לחיות זמן זה בגוש.

מנהל מחלקת הגינון טוען שאף שאינו זוכר מצב של כמישת עלים של עצי הזית, מ"מ לא בדק הוא את הדברים כדבעי, כיון שאין זה מתוקף תפקידו להמשיך לעקוב במדויק אחר התפתחות העץ (כבדיקה במכון מדעי) אלא לשותלו היטב באדמה.

עוד הוסיף הנ"ל וענה לשאלתי, שאין מניעה מצד העיריה שלא לאפשר את גידול הפירות בעצי הזית מחשש נקיון או חרקים שיביאו בעקבותיהם (כפי ששמעתי ממאן דהו, דבר שיכל להפוך את הדין על פיו, כיון שאז מוכח שאין כוונת הנוטע לנוי מהפירות), אלא כוונת העיריה הנוטעת הוא להינות מהעץ כולו, על גזעו ענפיו ופירותיו.

ואין לומר שצירוף כוונת הנוטע לנוי גם משאר חלקי העץ מגרעת כאן את חיוב הערלה מחמת מחשבתו לנוי מהפירות, כיון דלא גרע מעץ שניטע לשת

מטרות, האחת מחיבת בערלה והשנית פוטרת, כגון שנטעו גם לסייג וגדר וגם לאכילת פירות, דחייב בערלה משום מחשבתו השניה, וכמבואר בחזו"א דיני ערלה אות י"א ובמשפטי ארץ פ"ז ה"ג עי"ש.)

נמצינו למדים ממה שנתברר עד כה, שעצי הזית הנטועים בעירינו אין ודאות שבאו עם כמות עפר שיכלו לחיות עמו ג' שנים, ולפיכך לאותם דעות המצריכות שיעור זמן זה בהעברת שתילים עצים אלו חיבים בערלה, וזה בצירוף לכך שכונת הנוטע היתה לנוי גם מהפירות עצמם. ובילקו"י עמ' רס"ה פסק כן להחמיר רק בא"י מצד החומרא, אבל לפי דברינו פירות שניטעו לנוי חיבים בערלה מדינא בין בא"י בין בחו"ל.

סוף דבר, עיריית אלעד גזמה את העצים ברח' בן זכאי והוכיחה בכך שאין כוונה לנוי מהפירות אלא לנוי מהעצים עצמם.

והנלע"ד כתבתי והשי"ת יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות.

דינים העולים ממה שנתבאר עד כה:

עצי הזית הנטועים בעירינו אלעד חיבים בערלה (לדעת הרבה פוסקים, והמיקל יש לו על מי שיסמוך). וראוי שידאגו לפנות את כל הפירות הקיימים ב25 עצי הזית הבוגרים (שברח' בן זכאי) שעברו עליהם ד' שנים (כולל שנת נטע רבעי) מזמן נטיעתם בעירינו, שלא יכשלו הרבים באיסור ערלה הקיים לדעות רבות בכה"ג, ולדאוג לעשות כן בעתיד אף בעצי זית הצעירים יותר (שבמעלה רח' יהודה הנשיא).

א. **כל** הקונה פרי עץ מן המשתלה, חייב למנות לו ג' שנים מחדש (לדעת הרבה פוסקים, והמיקל יש לו על מי שיסמוך).

ב. **כל** הנוטע עץ פרי ברשות הרבים על מנת שישתמשו הרבים בפירותיו חייב בערלה.

ג. **עצי** מאכל הנטועים בשדרות ובגנים הציבוריים, אם נראה שכוונת העיריה הנוטעת אותם שיהנו אף מהפירות הגדלים על העץ, חיבים עצים אלו בערלה.

ד. **אך** באופן שמוכח שאין רצון הנוטע בפירות, וכגון שדואגים תדיר לפנות פירות אלו מן העצים, פטורים עצים אלו מערלה, והפירות שגדילים עליהם מותרים באכילה, דהוי כנוטע לסייג וקורות.

כל הנוטע עץ מאכל בביתו, וכוותו להשתמש בפרי שיוצא ממנו לאחר שיגדל, לצורך רפואה, או להשתמש בפרי לריח, או שצריך את הפרי לצורך מחקר שעושה, חייב עץ זה בערלה כיון שכוונת הנוטע היא להגיע לשימוש בפרי הגדל עליו.

מדור שו"ת

שאלות שנשאלו בבית ההוראה
שע"י המכון למצוות התלויות בארץ*

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א

חוקר תורני ראשי ומנהל תחום פסיקה הלכתית של המכון

א. נשאלתי איך לנהוג בדין ערלה בצמח הפסיפלורה.

ההגדרה ההלכתית לצמח הפסיפלורה (שעונית סגולה) כבר נדונה בפוסקים האחרונים. ובספר תבואת יוסף (עמ' יא) רצה לדונו כפרי העץ משום שחשב שצמח זה אינו נותן פרי תוך שנתו [או שחשב שאין טעם זה מספיק להגדיר צמח הפסיפלורה כפרי אדמה] וכן חשב שאין גזעו חלול. אבל הגרש"ז רווח בשו"ת חלקת השדה (ח"א סי' טז-יז) הביא דעת המומחים דאכן צמח הפסיפלורה נותן פרי החל מהשנה ראשונה גם ע"י גרעין [ואצ"ל ע"י יחור] וסימן זה לזיהוי פרי אדמה הוזכר בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקל"א) ובשו"ת רב פעלים (או"ח סי' ל) ובספר יין הטוב (יו"ד סי' נב) וכן הסכימו להלכה הגר"ש משאש והרב מרדכי אליהו [ודלא כהחזו"א (ערלה סי' יב) שלא רצה לסמוך על סימן זה אלא בצירוף סימנים נוספים].

עוד סימן נוסף לזיהוי כפרי אדמה משום שפירותיו נעשים גרועים משנה לשנה וכמו שהביא הברכ"י (יו"ד סי' רצד) בשם המהר"ם אלשיך.

עוד סימן להגדרת פרי האדמה ע"פ השו"ת הלק"ט (ח"א סי' פג) שכל צמח שגזעו חלול אינו נידון כעץ. ובאמת כך היא המציאות בצמח הפסיפלורה וכן לצמח הפאפיה.

מכל זה הסיק שם הגרש"ז רווח דאף שלדעת החזו"א שלא הסכים לסמוך על הסימן שנותן פרי בתוך שנתו עדיין צ"ע, מ"מ אנו סמכין על סימנים שהזכירו הפוסקים הנזכרין. ולכן צמח הפסיפלורה נידון כפרי אדמה לכל דבר ואין נוהג בו דין ערלה. והסכים עמו מרן הראשל"צ הגר"ע יוסף שליט"א בשולי

התשובה. וראה גם בספרו של מרן הנד"מ חזון עובדיה על דיני ט"ו בשבט וברכות עמ' כג בהערה שם שהביא את דברי יו"ר המכון הרב שניאור ז. רווח שליט"א והסכים לדבריו הלכה למעשה.

ב. נשאלתי מבעל פרדס בענין העברת שתילים שבתוך שקיות ניילון שהוא מקבל לאחר גידול של שנה או שנתיים איך לנהוג בהם כדי שלא יצטרכו למנות שנות ערלה מחדש.

הנה השו"ע בה' ערלה (יו"ד סי' רצד סעיף יט) פסק דאילן שעקרו רוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר ומהעפר שסביב שרשיו עמו והוסיף עליו שם עפר ונשרש שם בארץ, אומדין אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר הרי זה כנטוע במקומו ופטור מן הערלה ואם לאו חייב.

למדנו דהתנאי לפטור אותו מהערלה הוא להעביר השתיל עם גוש עפר כזה שיכול לחיות בו בלי תוספת עפר אחר. ועי' פתחי תשובה (ס"ק יג) שלפחות בא"י צריך שיוכל השתיל לחיות עם גושו ג' שנים אבל בילקוט יוסף הל' ערלה (פ"ז) כתב דמלשון הפוסקים והשו"ע שסתמו דבריהם נראה דהעיקר שיוכל לחיות עד שיקלט במקום אחר והוא שיעור י"ד יום.

לשם כך יש להקפיד שהגוש שסביב השתיל ישאר מוצק ולא יתפורר שאם לא כן ימות השתיל ולכן חייבים השתילים להיות קצת לחים אך אין להשקות השתילים סמוך לנטיעה דבר הגורם להתפוררות הגוש כמו שהובא בהנחיות למשתלות (חלקת השדה ח"א סי' ז אות יב).

ועכ"פ כלל בסיסי הוא שצריך שהשתיל יעמוד בקשר עין עם הקרקע ללא ניתוק כל שהוא ולכן צריך שבתחתית השקיות יהיה נקב בקוטר של 2.5 ס"מ במרכז השקית ולא בצדדים כדי שישאר גלוי (שם בחלקת השדה).

כמו כן לכתחילה יש להקפיד להעביר השתילים ברכב עם משטח נקוב מלמטה כדי לשמור ברצף על קשר עין עם הקרקע וכמו שכתב הראשל"צ הובא תשובתו בשו"ת חלקת השדה (ח"א סי' ה) וכן החמיר בזה בדרך אמונה. אבל שם בחלקת השדה הביא הוראת מרן הראשל"צ בע"פ דכשאינן אפשרות לבצע ההובלה על משטח נקוב (שזה דבר שקשה ליישמו) אפשר להתיר בשעת הצורך להעביר ברכב רגיל דניתוק לזמן קצר אינו נקרא ניתוק וכמו ששמע בחזו"א (ערלה סי' ב אות יג) וכן כתב הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ע וח"ג סי' קנח). ובפרט יש להקל אם הרכב פתוח מהצדדים.

■ אקטואליה

על מצב משק המים בישראל והשלכותיו על החקלאים

נשיאים ורוח וגשם אין

מאידך, טוענים מספר גדל והולך של פקידיים בכירים ואנשי אקדמיה, שבמצב בו משק המים נמצא במצוקה לא יתכן שהחקלאות תצרוך מחצית מכמות המים הארצית, בה בשעה שהיא תורמת לתל"ג 2% בלבד. לדידם, החקלאות בארץ סיימה את תפקידה ההיסטורי והיא לא כלכלית יותר.

טענה נוספת, ספציפית יותר, מתייחסת לגידולים זוללי מים, כמו פירות הדר, כותנה, תפוחי אדמה ועוד ובעיקר צמחי נוי ופרחים הנשלחים לייצוא לארופה, כשבעצם בכך ישראל, בעלת מצוקה קשה במשק המים, מייצאת מים לארופה משופעת המשקעים. יש הקוראים לגדל בארץ רק את שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, שבמקרה או שלא במקרה אינם צרכני מים גדולים ומתאימים לאקלים האזורי.

"אל תתנו לנתונים לבלבל אתכם", טוענים מנגד החקלאים, נכון שהחקלאות הינה רק 2% מהתל"ג, אבל היא מספקת 80% מהמזון במדינת ישראל, ועם כל הכבוד להייטק, אנשים לא אוכלים מחשבים ולא שותים תוכנה.

מבולבלים מאוסף הטענות בעד ונגד, פנינו למר דוב טל בעליה מ"חוות טל",

מ.ש.

הנביא שמואל מוכיח את ישראל: (שמואל א יב) הֲלוֹא קָצִיר הַטִּיִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֵל ה' וַיִּתֵּן ק' לֹות וּמָטָר וַדְּעוּ וַרְאוּ כִּי רָעַתְכֶם רַבָּה וְגו' – כלומר כבר הגיע ניסן שזהו זמן קציר חיטין ועוד לא ירדו גשמים. ולומדת מזה המשנה במסכת תענית (פרק א) "יצא ניסן ולא ירדו גשמים סימן קללה".

לצערנו הרב, חודש ניסן בפתח, והמחסור במי הגשמים עומד בעינו. במצב שכזה, שוב צף ועולה הויכוח הישן/חדש האם החקלאות בארץ ישראל טובה ליהודים. המחלוקת על אשמתם של החקלאים במצבו של משק המים יכולה למלא את הכנרת.

מדינת ישראל צורכת מידי שנה כ-2 מיליארד מטרים מעוכבים של מים, כשמחציתם מיועדים לחקלאות. אבל רוב המים לחקלאות הם מים מושבים – כלומר מי שפד"ן, מי קולחין או מים מליחים. אי לכך – תובעים החקלאים להסתכל על העניין דרך חצי הכוס המלאה במי קולחין, מאחר והחקלאות החזירה למערכת הארצית כמות גדולה מאד של מים באמצעות השימוש במים מושבים.

חיובית בהחלט, הן מצד כמות המים שנוספה לעצים, והן מצד איכות מי הגשמים שאין להם מתחרה, דבר הבא לידי ביטוי מוחשי בגודל ובאיכות של הפירות.

לגבי הטענה העולה, כי יש לגדל בארץ בעיקר שבעת המינים, הוא מסייג את הדברים, שגם עצי זית זקוקים להרבה מים כדי להניב פירות, וכן לגבי עצי רימון. אך לדבריו הויכוחים הללו אינם עניינים, אלא, לטענתו, יש כאן ויכוח בין בעלי אינטרסים מתחום הנדל"ן, הלוטשים עיניים חמדניות על כל חלקת אדמה, לבין מי שמבין, שלא ניתן לבסס את סיפוק המזון לתושבי הארץ, על יבוא מחו"ל, - "האם אתה מוכן לאכול את המזון של שונאיך, אני לא!" - הוא חוזר על המנטרה הזו שוב ושוב. לדבריו, "עצמאות של מזון זה אלף בית של קיום עצמאי, ופגיעה בענף החקלאות הינה בגדר אסון לאומי, לא פחות".

במושבה כרמי יוסף - הנמצאת תחת פיקוח המכון למצוות התלויות בארץ, - הוא לא מוכן להיכנס לטענות מלומדות ולטיעונים מפולפלים, לדידו של דובי הדברים ברורים, "אתה מוכן לאכול את המזון של שונאיך, אני לא!" - הוא קובע, וחוזר על המשפט הזה שוב ושוב במהלך השיחה איתו.

לדברי מר טל, המגדל בחוותו מטעים של כרמים, שסק, משתלה של גפנים ועוד, ההשלכה של כמות המשקעים הדלה קשה מאד על ענף החקלאות. החשש העיקרי הינו מקיצוץ נוסף בהקצאות המים לחקלאות, שמשמעותו, פירות קטנים יותר ואיכותיים פחות, דבר המשפיע לרעה על הכדאיות הכלכלית של המטע, עד כדי צורך לעקור מטעים עקב חוסר רווחיות.

לשאלה האם גשמי הברכה האחרונים השפיעו לטובה על המצב, תשובתו

מר דוב טל מארח בחוותו רבנים ומפקחים של הרבנות פ"ת במסגרת סיור לימודי באגף הכשרות של המכון.